

Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Yargı Ayrılığı Sistemi Üzerine Bir İnceleme

An Analysis on the Jurisdictional Dualism in the Context of the Right to a Fair Trial

Lokman YENİAY*

Öz

Yürütme organı tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin bağımsız yargı organları tarafından denetlenmesi, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak kabul edilmektedir. Yürütme organının yargısal denetimine ilişkin olarak “*yargı ayrılığı sistemi*” ve “*yargı birliği sistemi*” olmak üzere benimsenen iki sistem olduğu söylenebilir. Her iki sistem de hukuk devleti ilkesine uygun olmakla birlikte yargı ayrılığı sisteminin benimsenmiş olması durumunda, bu sistemin doğasından kaynaklanan bir takım hukuki sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Çalışmada, yargı ayrılığı sisteminin uygulanması dolayısı ile meydana gelen hukuki sorunların adil yargılanma hakkına olan etkileri, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararları ışığında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Devleti, Adil Yargılanma Hakkı, Yargı Ayrılığı Sistemi, Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru.

Abstract

It is accepted that actions taken by executive body subjected to the reviews of independent judicial mechanisms is a requirement of the rule of law. Regarding judicial review of executive body, there are two systems adopted, namely the “*jurisdictional dualism*” and the “*jurisdictional monism*”. Both are to be in accordance with rule of law, yet supposing that the system of jurisdictional dualism is adopted, the emergence of certain legal problems arising from the nature of this system becomes inevitable. In this study, the effects of legal problems stemming from the application of the system jurisdictional dualism on the right to a fair trial will be examined in the light of individual application decisions given by the Turkish Constitutional Court.

Keywords: Rule of Law, Right to A Fair Trial, Jurisdictional Dualism, Constitutional Court, Individual Application.

* Ar. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı, E-Mail: lokman.yeniay@omu.edu.tr.

I. GİRİŞ

Yürütme organının gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin bağımsız ve tarafsız yargı organları tarafından denetlenmesi gerekliliği, hukuk devleti ilkesinin zorunlu bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu kabulün bir sonucu olarak, 2'nci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğunu ifade eden 1982 Anayasası, 125'inci maddesi ile idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğunu hüküm altına almıştır¹.

Günümüzde bütün modern hukuk devletleri yürütme organı tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin yargı organları tarafından denetlenmesi gerektiğini istisnasız bir şekilde kabul etse de bu denetimin nasıl olacağı noktasında bir bütünlük söz konusu değildir. Bu noktada yürütme organının yargısal denetimine ilişkin kabul edilen iki temel sistemin olduğu ifade edilebilir. Bu sistemlerden birincisi, yürütme organını denetleyecek olan mahkemelerin ayrı bir yargı kolu oluşturduğu “*idari rejim*” veya “*yargı ayrılığı sistemi*”dir. Bu sistemi benimseyen ülkelerde yürütme organının yargısal denetimi, sadece bu denetimi yapmak amacıyla oluşturulmuş yargı kolunda yer alan mahkemeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Yürütme organının yargısal denetimine ilişkin kabul edilen ikinci sistem ise, bu denetime ilişkin özel bir yargı kolunun olmadığı “*yargı birliği sistemi*”dir. “*Adli rejim*” olarak da adlandırılan bu sistemin benimsendiği ülkelerde yargı organı tek bir yargı kolundan meydana gelmektedir ve hem yürütme organının faaliyetleri hem de özel hukuk uyuşmazlıkları bu yargı kolunda yer alan mahkemeler tarafından incelenmektedir². Türk hukukunda yürütme organının yargısal denetimine ilişkin kabul edilen sistem ise yargı ayrılığı sistemidir.

Doktrinde konuya ilişkin farklı görüşler olsa da yargı ayrılığı veya yargı birliği sisteminin benimsenmiş olmasının hukuk devleti ilkesi bakımından bir önemi bulunmamaktadır³. Zira hukuk devleti ilkesi bakımından önemli olan yürütme organının faaliyetlerinin bağımsız ve tarafsız yargı organlarınca denetlenebilmesidir. Bu şart gerçekleştirildiği takdirde benimsenen sistemin yargı ayrılığı veya yargı birliği olmasının hukuk devleti bakımından bir önemi bulunmamaktadır⁴.

İdarenin yargısal denetimine yönelik hangi sistemin benimsendiğinin hukuk devleti ilkesi bakımından bir önemi olmasa da yargı ayrılığı sisteminin benimsenmesi, bu sistemin doğasından kaynaklanan bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Zira yargı ayrılığı sistemi, yargı

1 Bununla birlikte idarenin bazı işlemlerine karşı yargı yolu doğrudan 1982 Anayasası tarafından kapatılmıştır. “*Yasama kısıntısı*” olarak ifade edilen ve 125'inci maddenin istisnası olan yargı yolu kapalı işlemler şunlardır: Yüksek Askeri Şûra'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemleri; Hakimler Savcılar Kurulu'nun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararları; Spor federasyonlarının spor faaliyetlerinin yönetimine ve disiplinine ilişkin kararları; Yüksek Seçim Kurulu tarafından verilen kararlar. 1982 Anayasası'nda yer alan bu yasama kısıntılarının hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmadığının ifade edilmesi gerekir.

2 **KAPLAN, Gürsel:** İdari Yargılamaya Hukuku, Ekin, Bursa 2017, s.53.

3 Yargı ayrılığı sisteminin hukuk devleti ile bağdaşmadığını en güçlü şekilde savunan yazarların başında Albert V. Dicey gelmektedir. Yazara göre “*Hukuk devleti, hukuk önünde eşitlik ya da herkesin eşit olarak olağan mahkemelerde uygulanan ülkenin olağan hukukuna tabi olması anlamına gelir; bu anlamda hukuk devleti, yetkililerin yurttaşların tabi olduğu hukuktan ve olağan mahkemelerin yetkisinden istisna tutulmasını dışlar.*” **DICEY, Albert V.:** “Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamalar”, Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal, Editörler: Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, Adres Yayınları, 2008, s.36 vd.

4 **ÖZBUDUN, Ergun:** Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2014, s.127.

organının birden çok ve birbirleri karşısında bağımsız, yüksek mahkemeleri farklı yargı kollarının varlığını gerekli kılmaktadır. İşte yargı organının birbirleri karşısında bağımsız, hiyerarşik bir ilişki içerisinde olmayan yargı kollarından meydana gelmesi, uygulamada birtakım hukuki sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

İlk etapta yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan hukuki sorunların teknik bir meseleden ibaret olduğu düşünülebilir. Ancak uygulamaya baktığımızda bu sorunun başta hukuk devleti ilkesi olmak üzere birçok hak ve ilke ile yakından alakalı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yargı ayrılığı sisteminin uygulanması dolayısı ile meydana gelen hukuki sorunların en çok adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen hak ve ilkeler üzerinde etkisi olduğu ifade edilebilir. Gerçekten de bir davanın hangi yargı kolunda açılması gerektiği, yargı kollarından biri tarafından verilen bir kararın diğer yargı kolu tarafından dikkate alınması gerekip gerekmediği, aynı yasal düzenlemelerin yargı kolları tarafından farklı yorumlanması dolayısı ile meydana gelen içtihat farklılıkları, davanın yanlış yargı kolunda açılması dolayısı ile dava açma süresinin kaçırılıp kaçırılmadığı, farklı yargı kolları tarafından aynı konuya ilişkin verilen kararların çelişmesi gibi yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan hukuki sorunlar; hukuki belirlilik ve güvenlik ilkesi, makul sürede yargılanma hakkı, kanuni hâkim ilkesi, mahkemeye erişim hakkı, masumiyet karinesi gibi adil yargılanma hakkı çatısı altında değerlendirilen hak ve ilkeleri doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada, yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan bu hukuki sorunların adil yargılanma hakkını ihlal edip etmediği incelenecektir. Bu inceleme, esas itibarıyla Anayasa Mahkemesi'nin konu ile alakalı vermiş olduğu bireysel başvuru kararları ekseninde yapılacak olup yer yer Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Danıştay kararlarına da değinilecektir. Bu bağlamda çalışma iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Anayasa Mahkemesi'nin adil yargılanma hakkı bağlamında vermiş olduğu kararların incelenmesine geçilmeden önce, yargı ayrılığı sisteminin bireysel başvuru hakkının kullanımına olan etkileri incelenecektir. Zira yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan hukuki sorunlar adil yargılanma hakkını etkilemenin ötesinde, anayasal bir hakkın ihlal edilip edilmediğinin denetlenmesini mümkün kılan bireysel başvuru hakkının kullanılmasını da doğrudan etkileyebilmektedir. Bundan dolayı çalışmada öncelikli olarak yargı ayrılığı sisteminin bireysel başvuru hakkının kullanımına olan etkileri incelenecektir. Bu inceleme yapıldıktan sonra ikinci bölümde Anayasa Mahkemesi'nin adil yargılanma hakkı ile alakalı vermiş olduğu bireysel başvuru kararları incelenecektir. Bu bağlamda, yargı ayrılığı sisteminin adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen "*hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi*", "*masumiyet karinesi*", "*mahkemeye erişim hakkı*", "*kanuni hâkim ilkesi*" ve "*makul sürede yargılanma hakkı*" ile olan ilişkisine Anayasa Mahkemesi'nin bakış açısı ikinci bölümde ele alınacak konuları oluşturmaktadır.

II. YARGI AYRILIĞI SİSTEMİNİN BİREYSEL BAŞVURU HAKKININ KULLANIMINA ETKİSİ

Yukarıda da ifade edildiği üzere yargı ayrılığı sisteminin adil yargılanma hakkı üzerindeki etkileri, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararları ışığında ele alınacaktır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin konu ile alakalı vermiş olduğu bireysel başvuru kararlarını incelemeye

geçmeden önce yargı ayrılığı sisteminin bireysel başvuru hakkının kullanımı ile olan ilişkisinin incelenmesi yerinde olacaktır. Bu noktada yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan bazı hukuki sorunların, bireysel başvuru hakkının kullanılamaması sonucuna yol açıp açmayacağını incelenmesi gerekmektedir.

Bireysel başvuru, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum ile hukuk sistemimize girmiştir. Referandumda kabul edilen değişikliklerle birlikte 1982 Anayasası'nın 148'inci maddesinin üçüncü fıkrasına eklenen hükme göre; *"herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir."*

Bireysel başvuru hakkının kullanılabilmesi için birtakım şartların gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu şartlar gerçekleşmeden yapılan başvurular Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilemez bulunarak reddedilmektedir. Bireysel başvuru hakkının kullanılabilmesi için gerçekleşmesi gereken şartlardan en önemlisi, iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliğidir. İç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliğinin, bireysel başvurunun *"ikincil"* özelliğinin doğal bir sonucu olduğu ifade edilebilir. Dolayısı ile iç hukuk yolları (ilk derece yargılaması–istinaf–temyiz) tüketilmeksizin bir hak ihlali iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmak mümkün değildir.

Yargı ayrılığı sisteminin bireysel başvuru hakkının kullanılmasına olan etkileri, tüketilmesi gereken iç hukuk yolu şartında karşımıza çıkmaktadır. Tüketilmesi gereken iç hukuk yolu şartı ile alakalı sorunlar farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada incelenmesi gereken ilk konu; Anayasa Mahkemesi'nin, bireysel başvuru incelemesi yaparken, tüketilen yargı kolunun görev alanına ilişkin tespitler de yapılıp yapılamayacağı meselesidir. Örneğin Anayasa Mahkemesi, idari yargı yolu tüketilerek kesinleşen karara karşı yapılan bir bireysel başvuruda, dava konusu uyuşmazlığın idari yargının değil de adli yargının görev alanına girdiğinden bahisle, tüketilmesi gereken iç hukuk yolunun tüketilmediği gerekçesi ile başvuruyu reddedebilir mi? Yani Anayasa Mahkemesi, bir bireysel başvuru talebini incelerken, dava konusu uyuşmazlığın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğine ilişkin bir tespit yapma yetkisine sahip midir?

Kanımızca Anayasa Mahkemesi'nin bir bireysel başvuru kapsamında, somut bir uyuşmazlığın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğini tespit etme yetkisinin olup olmadığı sorunu, ikili bir ayırım yapılarak incelenmelidir. Eğer bireysel başvurunun konusu doğrudan doğruya yargı kollarının görev alanına ilişkin ise, yani bireysel başvuruya konu olan hak ihlalinin yargı kollarının görev alanına uyulmamasından kaynaklandığı iddia ediliyor ise bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin yargı kollarının görev alanlarını inceleme yetkisinin olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Zira böyle bir inceleme yapmaksızın Anayasa Mahkemesi'nin bir hak ihlalinin olup olmadığını tespit etmesi mümkün değildir⁵. Ancak bireysel başvurunun konusu yargı kollarının görev alanına ilişkin değil

---

5 Bu olasılık daha çok Anayasa Mahkemesi'ne adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen kanuni hâkim ilkesinin ihlal edildiği gerekçesi ile yapılan bireysel başvurularda karşımıza çıkmaktadır ve bu durumda hak ihlaline sebep olan olayın yargı kollarının görev alanına uyulmaması olduğu iddia edilmektedir. Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından göreve ilişkin verilen kararların bireysel başvuruya konu edildiği bu durum, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenecektir.

ise, yani iddia edilen hak ihlali yargı kollarının görev alanlarına uyulmamasından kaynaklanmıyor ise bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin, iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmediğine yönelik olarak uyuşmazlığın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğine ilişkin bir inceleme yapmaması gerektiği ifade edilmelidir. Zira böyle bir inceleme yetkisi olduğunun kabul edilmesi durumunda, yargı organları tarafından resen yapılması gereken bir incelemenin sorumluluğu, bireysel başvuru talebinde bulunan başvurucuya yüklenmektedir. İlk durumdan farklı olarak bu durumda hak ihlaline sebep olan olay yargı kollarının görev alanına uymamaktan kaynaklanmamaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin ikinci olasılıkta somut uyuşmazlığın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğine ilişkin tespiti esasa ilişkin değil, kabul edilebilirlik şartlarından olan etkili iç hukuk yolunun tüketilmiş olup olmadığına ilişkindir. Kanımızca başvurucu iç hukuk yollarını bir kez tüketmişse ve iç hukuk yolları aşamasında göreve ilişkin mahkeme tarafından resen veya taraflarca bir itiraz yapılmamışsa ve karar bu şekilde kesinleşmişse, bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin göreve ilişkin bir inceleme yapmaması gerekmektedir⁶.

İç hukuk yollarının tüketilmesi şartı ile alakalı ikinci sorun, bireysel başvuruya konu olan hak ihlaline karşı birden fazla tüketilebilecek etkili iç hukuk yoluna başvurma imkanının olduğu durumlarda karşımıza çıkmaktadır⁷. Türk hukukunda bazı durumlarda, hakkı ihlal edildiğini düşünen kişinin

6 Yapmış olduğumuz incelemelerde, Anayasa Mahkemesi'nin görevsiz yargı kolu tüketildiği gerekçesiyle kabul edilemez bulunduğu bireysel başvuru kararı tespit edemedik. Ancak bu noktada – konumuzla doğrudan alakalı olmasa da – Anayasa Mahkemesi'nin somut norm denetimi kapsamında geliştirmiş olduğu içtihadı değerlendirmekte fayda vardır. Anayasa Mahkemesi, somut norm denetimi kapsamında inceleme yaparken öncelikli olarak denetim talebinde bulunan mahkemenin “*davaya bakmakla görevli mahkeme*” olup olmadığını incelemekte ve görevsiz olduğunu tespit ettiği mahkemenin yapmış olduğu başvuruyu reddetmektedir. (Örnek kararlar için bkz: **AYM**: K.T.:04.02.1998, E.1997/64, K.1998/4; **AYM**: K.T.:06.03.2008, E.2004/93, K.2008/73; **AYM**: K.T.:03.09.2015, E.2015/77, K.2015/73). Anayasa Mahkemesi'nin bu içtihadına göre, bir mahkemenin somut norm denetimi talebinde bulunabilmesi için, anayasaya aykırılığı iddia edilen normun uygulandığı uyuşmazlığın, talepte bulunan mahkemenin yer aldığı yargı kolunun görev alanına girmesi gerekmektedir. Bu konuya ilişkin bir aykırılığın, yani anayasaya aykırı olduğu iddia edilen normun uygulanacağı uyuşmazlığın talepte bulunan mahkemenin görev alanına girmediğinin tespit edilmesi durumunda anayasaya aykırılık iddiası incelenmeksizin başvuru reddedilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin somut norm denetimi talebinde bulunan mahkemenin davaya bakmaya görevli mahkeme olması gerektiğine dair bu içtihadı doktrinde haklı olarak eleştirilmiştir. KIRATLI'ya göre bir davanın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğini inceleme yetkisi Uyuşmazlık Mahkemesi'ne aittir ve Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda bir yetkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi sadece somut norm denetimi talebinin davaya bakmakta olan mahkeme tarafından yapılmış olup olmadığını tespit etmekle yetinmeli, o mahkemenin görevli olup olmadığını araştırmamalıdır. (**KIRATLI, Metin**: Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, AÜSBF Yayını, Ankara 1966, s.61 vd.). ÖZBUDUN'a göre ise anayasaya aykırılık iddiasının nihai amacı anayasaya aykırı kuralların ayıklanması ise talebin gerçekten görevli bir mahkeme tarafından yapılmış olup olmadığının bir önemi yoktur. (ÖZBUDUN: a.g.e., s.442). Her ne kadar somut norm denetimi kapsamında yapılan inceleme, konusu itibarıyla farklı olsa da görevli yargı kolu ile alakalı bu eleştirilerin bireysel başvurular için de kabul edilebileceği ifade edilebilir. Yani, nasıl ki somut norm denetiminde bulunan mahkemenin aynı zamanda görevli mahkeme olup olmadığının incelenmesi somut norm denetiminin amacıyla bağdaşmaz; aynı şekilde bir bireysel başvuru incelemesinde, tüketilen yargı kolunun Anayasa Mahkemesi'ne göre görevli yargı kolu olup olmadığının incelenmesi bireysel başvuru hakkının amacıyla bağdaşmaz. Zira pozitif düzenlemeler karşısında somut bir uyuşmazlığın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğini tespit etme yetkisi Anayasa Mahkemesi'ne değil Uyuşmazlık Mahkemesi'ne aittir. Bundan dolayı kanımızca, başvurucu iç hukuk yolunu bir kez tüketmişse ve bu süreçte mahkeme tarafından resen veya taraflarca görevli yargı koluna ilişkin bir itirazda bulunulmamışsa veya görevli yargı kolunun hangisi olduğu Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından tespit edilmişse artık bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin “*tüketilen iç hukuk yolunun tüketilmesi gereken yargı kolu olmadığı*” gerekçesi ile kabul edilemezlik kararı vermemesi gerektiğinin kabul edilmesi gerekir.

7 Bu ihtimalde tüketilebilecek iç hukuk yollarının aynı yargı kolunda veya farklı yargı kollarında yer alması mümkündür.

birden çok yargı kolunda dava açma imkanının olduğu kabul edilmektedir. Örneğin Yargıtay, kamu görevlisinin kişisel kusuru dolayısı ile sebep olduğu bir zarara karşı, adli yargıda kamu görevlisine karşı dava açılabilirliğini kabul etmektedir. Kamu görevlisine karşı adli yargıda dava açma imkanının olduğu bu durumda davacı, idari yargı organları önünde idareye karşı dava açma hakkına da sahiptir. Bu durumda davacının hakkını elde etmek için her iki yargı kolunda da dava açma hakkının olduğu kabul edilmektedir. Bu duruma örnek olarak gösterilebilecek ikinci olasılık, konusu suç teşkil eden faaliyetler dolayısı ile uğranılan zararlarda tüketilmesi gereken iç hukuk yolunun hangisi olduğu noktasında da karşımıza çıkmaktadır. Hiyerarşik amirin uygulamış olduğu mobbing dolayısı ile dava açmak isteyen bir kamu görevlisi, hem adli yargıda hiyerarşik amire karşı ceza davası hem de idari yargıda ilgili idareye karşı tam yargı davası açma hakkına sahiptir. Bu sayılanlar dışında, ilgili kişinin hakkına kavuşabilmesi için kendisine farklı yargı kollarında dava açma imkanının tanındığı farklı örnekler de rastlanabilir. İşte bu gibi durumlarda, bireysel başvuru hakkını kullanabilmek için bu yargı kollarından herhangi birisinin tüketilmiş olmasının yeterli olup olmadığı ve yeterli ise hangisinin tüketilmesi gerektiğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Konuyla alakalı yasal düzenlemelere baktığımızda, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 45'inci maddesinin ikinci fıkrasında; "*ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmuş idari ve yargısal başvuru yollarının **tamamının** bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması*" gerektiği ifade edilmektedir. Bu düzenlemeye baktığımızda, başvuruçunun öngörülen bütün iç hukuk yollarını tüketmesi gerektiği ifade edilebilir⁸. Buna karşılık doktrinde bazı yazarlar iç hukuk yollarından birisinin tüketilmiş olmasının bireysel başvuru hakkının kullanılabilmesi için yeterli olduğunu da ifade etmektedir⁹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) konuyla alakalı vermiş olduğu kararlar incelendiğinde; potansiyel olarak birden fazla etkili iç hukuk yolunun kullanılabilme imkanının olması durumunda mahkeme, bu yollardan bir tanesinin tüketilmesinin başvuru için gerekli ve yeterli olduğuna karar vermektedir. AİHM'e göre bu yollardan hangisinin başvuruçunun daha fazla menfaatine olduğunu belirlemek başvuruçuya düşer. Başvuruçunun amacına ulaşmak için bir yolu tüketmişse, aynı amacı taşıyan diğer yolu tüketmesi gerekmez¹⁰.

Örneğin bir idari işlem dolayısı ile zarara uğrayan bir kişi, idari yargı yerlerinde hem iptal davası hem de tam yargı davası açma imkanına sahip olabilir. Bu olasılıkta tüketilebilecek iç hukuk yollarının ikisi de idari yargı kolunda yer almaktadır. (AYM: Başvuru Numarası (B.No): 2014/1950, Karar Tarihi (K.T.): 13.09.2017; AYM: B.No: 2013/3300, K.T.: 18.09.2014. Bu kararlarında Anayasa Mahkemesi, başvuru konusu hak bakımından iptal davası açılmış olmasını yeterli bulmamış, tam yargı davasını tüketilmesi gereken iç hukuk yolu olarak kabul etmiştir). Ancak bu durumda hem iptal davası hem de tam yargı davası aynı yargı kolunda yer alan mahkemelerde açılacağından çalışmamız kapsamında dışındadır. Çalışmamız bakımından önemli olan husus farklı yargı kollarında, yani hem idari yargı hem de adli yargı yerlerinde dava açma imkanının olduğu durumlardır.

8 **ÇELİKİYAY, Hakan Sabri:** "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının 'Başvuru Yollarının Tüketilmesi' Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi", İÜHF, C. LXXIII, S.1, s.42.

9 **ŞİRİN, Tolga:** Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013, s.514; **YEŞİL, Ufuk:** "Hüküm Uyuşmazlığına Başvuru Bireysel Başvuru Açısından Tüketilmesi Gereken Bir Yol mudur? (Anayasa Mahkemesi Kararı İncelemesi)", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.1, Y.2016, s.706.

10 **ŞİRİN, Tolga:** Bireysel Başvuru Usul Hukuku, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-7, s.179-180.

Konu ile alakalı kararlarına baktığımızda Anayasa Mahkemesi'nin bazı kararlarında AİHM'nin bu içtihadından ayrıldığı ve tüketilen iç hukuk yolunun, ihlal edildiği iddia edilen hak bakımından etkili olmadığına karar verebildiği görülmektedir. Örneğin bir kararında Anayasa Mahkemesi, başvuruçunun öğretmen olarak görev yaptığı okul idaresi ve İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü görevlilerince, aleyhinde hukuksuz idari işlem ve eylemler yapılması ve bu suretle kendisine mobbing uygulanması nedeniyle yaptığı suç duyurusu üzerine şüpheliler hakkında soruşturma izni verilmemesine karar verilmesi ve yapılan tahkikatın adil olmaması nedeniyle, Anayasa'nın 17'nci maddesinde güvence altına alınan haklarının ihlal edildiğini ileri sürdüğü bir başvuruda; ihlal edildiği ileri sürülen hak bakımından, tazminat davasının ceza davasına göre daha etkili bir yol olduğu gerekçesi ile başvuru yollarının tüketilmediğine karar vermiş ve başvuruyu reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi şu şekildedir: *“Hukuk sistemimizde ceza muhakemesinde şahsi hak iddiasında bulunma imkânı ortadan kaldırılırken, hukuki sorumluluk alanındaki tazmin yükümlülüğünün asıl gayesinin zarar görenin zararının telafi edilmesi olduğu nazara alındığında, özellikle somut başvuruya konu ihlal iddiasına benzer uyumsuzluklar açısından, hukuki tazmin yolunun daha yüksek başarı şansı sunabilecek, kullanılabilir ve etkili bir başvuru yolu olduğu anlaşılmaktadır.”*¹¹

Konu ile alakalı bir başka kararda ise idari yargı kolunda açılan iptal davasının, ihlal edildiği iddia edilen mülkiyet hakkı bakımından etkili bir yol olmadığı ifade edilerek başvuru, iç hukuk yollarının tüketilmemesi nedeniyle kabul edilemez bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi şu şekildedir: *“(…) başvuruçunun mülkiyet hakkının ihlal edildiği iddiası ile ilgili olarak idari yargı yerinde iptal davası açma yoluna gidilmekle birlikte somut başvuru açısından daha etkili giderim yolu olan kayıt maliki aleyhine genel hükümler çerçevesinde adli yargı yerinde tapu iptali ve tescil davası açma imkânı kullanılmaksızın bireysel başvuruda bulunulduğu anlaşılmaktadır. (...) Sonuç olarak ihlale neden olduğu ileri sürülen söz konusu iddiaya ilişkin olarak başvuru yolları usulünce tüketilmemiştir.”*¹² Anayasa Mahkemesi'nin bu kararını eleştiren GÜLAN; adli yargı ile idari yargı arasında gerçekleşen etkili yargı yolu ikileminde Anayasa Mahkemesi'nin kararlarının genellikle idari yargıyı etkin görmeme şeklinde tezahür ettiğini ifade etmekte ve bu durumun Anayasa Mahkemesi'nin idari yargının etkinliğine ilişkin bir şüpheye sahip olduğuna işaret edip etmediğinin incelenmesi gerektiğini belirtmektedir¹³.

Doktrinde Anayasa Mahkemesi'nin tüketilmesi gereken iç hukuk yoluna ilişkin bu içtihadı eleştirilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bu içtihadının özellikle ceza davaları bakımından kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirten ÇELİKİYAY, hukuk yargılaması sonucu elde edilecek menfaatin hak ihlalini giderici nitelikte olduğunu söylemenin her zaman mümkün olmadığını ve bundan dolayı da adli veya idari yargı organları önünde açılacak bir tazminat davasının ceza yargılamasının bir alternatifi olmadığını ifade etmektedir¹⁴. Anayasa Mahkemesi'nin AİHM

11 AYM: B.No: 2012/1213, K.T.: 17.07.2014, p.41. Aynı yönde bkz: AYM: B.No: 2014/20535, K.T.: 07.06.2017, p.24-26.

12 AYM: B.No: 2015/17576, K.T.: 01.02.2017, p.54.

13 GÜLAN, Aydın: “Bireysel Başvuru Kararlarının Türk İdari Yargı Sistemine Etkisi”, Anayasa Yargısı, S.35, Y.2018, s.111. İdari yargı organları önünde açılan tam yargı davasını, ihlal edildiği iddia edilen hak bakımından etkili hukuk yolu olarak görmeyen bir başka karar için bkz: AYM: B.No: 2013/2429, K.T.: 30.03.2016.

14 ÇELİKİYAY: a.g.m., 45.

içtihatlarından ayrılan bu yorumunun makul kabul edilebileceğini belirten BAYKAN ise üçüncü kişilerden gelebilecek haksız müdahalelerin niteliğine bağlı olarak bireyin korunmasının hukuk yargılaması ile de mümkün olabileceğini; bununla birlikte, bu yorumun sınırlı bir alana özgü kalmaktan ziyade ilgili olan hemen her olayda yaygınlaşmasının bireysel başvuru hakkını ölçsüz bir şekilde sınırlandıracağını ifade etmektedir¹⁵.

Kanımızca da birden çok iç hukuk yolunun tüketilme imkanının olduğu durumlarda, ihlal edildiği iddia edilen hak bakımından etkili olanın tüketilmesi gerektiği yorumunun katı bir şekilde uygulanması bireysel başvuru hakkının amacı ile bağdaşmamaktadır. Özellikle idari yargı kolunda açılan iptal davasının etkili olmadığı gerekçesi ile verilen kabul edilemezlik kararları, iptal davalarının etkili olmayan bir yol olarak kabul edilmesi sonucunu doğurabilir. Kişinin iptal davası açarak elde etmek istediği menfaitle adli yargıda tazminat davası açarak (veya yine idari yargı kolunda tam yargı davası açarak) elde etmeye çalıştığı menfaatler her zaman örtüşmeyebilir. Aynı şekilde ceza davaları ile tazminat davalarının yöneldiği amacın aynı ve birbirlerinin alternatifi olduğunu söylemek de her zaman isabetli değildir. Bundan dolayı, kişiye birden çok yargı yoluna başvurma imkanının tanındığı durumlarda, bu yollardan hangisinin etkili olduğunu seçme hakkı başvurucaya tanınmalı, başvurucaunun tercih ettiği yargı kolunun tüketilmiş olmasının yeterli olduğu kabul edilmeli ve Anayasa Mahkemesi'ne göre etkili olduğu düşünülen iç hukuk yolu tüketilmediği gerekçesi ile kabul edilemezlik kararı verilmemelidir¹⁶.

Bireysel başvuru hakkının kullanılması bakımından etkili iç hukuk yollarının tüketilmesi şartına ilişkin olarak meydana gelen bir başka sorun “*hüküm uyumsuzluğu*” olarak adlandırılan durumda karşımıza çıkmaktadır. Hüküm uyumsuzluğu; aynı konuya ilişkin farklı yargı kolları tarafından verilen kararların birbirleri ile çelişmesi dolayısı ile hakkın yerine getirilebilmesinin mümkün olmadığı durumları ifade etmektedir. Hukuk sistemimizde, farklı yargı kolları arasında yer alan mahkemeler tarafından verilen kararların meydana getireceği hüküm uyumsuzluklarını giderme yetkisi Uyuşmazlık Mahkemesi'ne verilmiştir. 2247 sayılı Kanun'un 24'üncü maddesine göre; “(...) *yargı mercileri tarafından, görevle ilgili olmaksızın kesin olarak verilmiş veya kesinleşmiş, aynı konuya ve sebebe ilişkin, taraflarından en az biri aynı olan ve kararlar arasındaki çelişki yüzünden hakkın yerine getirilmesi olanaksız bulunan hallerde hüküm uyumsuzluğunun varlığı kabul edilir. İlgili kişi veya makam Uyuşmazlık Mahkemesine başvurarak hüküm uyumsuzluğunun giderilmesini isteyebilir.*” Dolayısı ile Türk hukuk sisteminde hüküm uyumsuzluklarını gidermeye yönelik bir mekanizmanın öngörüldüğü ifade edilebilir. Bu noktada şu sorunun cevaplanması gerekmektedir: Farklı yargı kollarında yer alan mahkemeler tarafından verilen çelişkili kararlar dolayısı ile hakkına kavuşmadığını ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia eden bir başvuruca, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapmadan önce Uyuşmazlık Mahkemesi'ne hüküm uyumsuzluğunu gidermesi için başvurmak zorunda mıdır yoksa Uyuşmazlık Mahkemesi'ne başvurmaksızın Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunulabilir mi? Bir diğer deyişle Uyuşmazlık Mahkemesi'ne hüküm uyumsuzluğunu gidermesi amacıyla yapılan başvuru, bireysel başvuru hakkının kullanımı bakımından etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilebilir mi?

15 **BAYKAN, Metin:** Anayasa Mahkemesi'ne Yapılan Bireysel Başvuruların Ön İncelemesi ve Kabul Edilebilirliği (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017 Trabzon, s.164.

16 **YEŞİL:** a.g.m., 706.

Bu konuya ilişkin doktrinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hüküm uyuşmazlığının yargı kollarının iç işleyişinden değil, yargı sisteminden kaynaklanan bir sorun olduğunu ifade eden YEŞİL; hüküm uyuşmazlığını gidermesi amacıyla Uyuşmazlık Mahkemesi'ne yapılan müracaatın, başvuru yollarının tüketilmesi açısından zorunlu, 1982 Anayasası'nın 148'inci maddesinde ifade edilen olağan kanun yollarından birisi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu başvurunun etkili ve ulaşılabilir bir yol olduğunu ifade etmektedir¹⁷. Hüküm uyuşmazlığına götürülecek yargı kararlarının, iki yargı kolundan geçerek kesinleştiğini ifade eden TAŞDELEN ise hakkı ihlal edildiğini iddia eden kişilerin bir de Uyuşmazlık Mahkemesi'ne başvurmak zorunda bırakılmalarının kişilere aşırı yük getireceğini ve bu kişilerin kesinleşen yargı kararlarından sonra bir yargı yolunu daha kullanma mecburiyetinde kalacaklarını ifade etmekte ve başvuru yollarına Uyuşmazlık Mahkemesi'ne başvuru yapma noktasında seçimsizlik bir hak tanınması gerektiğini ifade etmektedir¹⁸.

Konuyla alakalı içtihadına baktığımızda Anayasa Mahkemesi'nin bu soruya olumsuz cevap verdiği ve hüküm uyuşmazlığını gidermesi amacıyla Uyuşmazlık Mahkemesi'ne başvuru yapılmaksızın yapılan bireysel başvuruyu, etkili iç hukuk yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez bulduğu görülmektedir. Karara konu başvuruda başvuru; hem yersiz ödeme yapıldığı iddiasıyla iadesi talep edilen maaş ile ilgili idare mahkemesine açtığı davanın hem de idare tarafından sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre sulh hukuk mahkemesinde açılan davanın kabulüne karar verildiğini, böylelikle tarafları ve konusu aynı olan davalarda birbiriyle çelişkili mahkeme kararlarının ortaya çıktığını ve bu durumun hukuki güvenlik ilkesini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Başvuruyu kabul edilemez bulan Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi ise şu şekildedir: “Bireysel başvuru yolunun ikincil niteliği gereği Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilmek için öncelikle olağan kanun yollarının tüketilmesi zorunludur. Bu ilke uyarınca başvuru Anayasa Mahkemesi önüne getirdiği şikayetini öncelikle ve süresinde yetkili idari ve yargısal mercilere usulüne uygun olarak iletmesi, bu konuda sahip olduğu bilgi ve kanıtlarını zamanında bu makamlara sunması ve aynı zamanda bu süreçte dava ve başvurusunu takip etmek için gerekli özeni göstermiş olması gerekmektedir (...). İdare Mahkemesi ve Sulh Hukuk Mahkemesinin gerekçelerinde tartışılan konunun başvurucuya yapılan dava konusu ödemenin niteliği ve bu bağlamda paranın idare tarafından geri istenilip istenilmeyeceği hususuna ilişkin olduğu, her iki mahkemenin gerekçesi ve hüküm sonucunun birbiriyle çeliştiği anlaşılmaktadır. Yukarıda açıklanan tespitler ışığında İdare Mahkemesi ve Sulh Hukuk Mahkemesi kararları arasındaki çelişkinin hüküm uyuşmazlığı niteliğinde olduğu, tarafların süre sınırı olmaksızın hüküm uyuşmazlığına ilişkin olarak Uyuşmazlık Mahkemesine başvurabilmelerinin mümkün olduğu, nitekim benzer konuda Yüksek Mahkemenin olayı bu kapsamda değerlendirerek hüküm uyuşmazlığını giderdiği anlaşılmış; bu yönüyle öngörülen yolun fiilen ve etkin bir şekilde kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre başvuru ihlal iddiası ile ilgili olarak etkili bir giderim yolu olan Uyuşmazlık Mahkemesine başvurmadan bireysel başvuru yoluyla ihlal iddiaların Anayasa Mahkemesinin gündemine getirmesi mümkün değildir.”¹⁹

17 YEŞİL: a.g.m., s.708-709.

18 TAŞDELEN, Okan: “Çelişkili Yargı Kararlarının Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C.0, S.7, Y.2016, s.1017.

19 AYM: B.No: 2013/8173, K.T.: 14.04.2016, p.29-35.

Kanımızca da farklı yargı kolları tarafından verilen kararlar dolayısı ile meydana gelen ve hakkın gerçekleştirilmesini imkânsız hale getiren hüküm uyuşmazlıklarında Uyuşmazlık Mahkemesi'ne bu uyuşmazlığı gidermesi için yapılan başvuru, hakkın yerine getirilmesi bakımından etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmelidir. Zira hüküm uyuşmazlığı yargılamasında Uyuşmazlık Mahkemesi, iki karar arasında hüküm uyuşmazlığı olduğunu tespit ettiği takdirde, bu kararlardan birini kaldırıp diğerinin olaya uygulanmasına karar verebileceği gibi her iki kararı da kaldırarak kendisi esastan yeni bir karar da verebilmektedir²⁰. Uyuşmazlık Mahkemesi'nin bu şekilde vermiş olduğu bir karar, kararlar arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmakta ve hakkın yerine getirilmesini mümkün kılmaktadır. Bundan dolayı hüküm uyuşmazlıklarında, Uyuşmazlık Mahkemesi'nin hüküm uyuşmazlığını ortadan kaldırması etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilmeli ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılmadan önce bu yolun tüketilmesi gerekmektedir.

III. BİREYSEL BAŞVURU KARARLARINDA YARGI AYRILIĞI SİSTEMİ VE ADİL YARGILANMA HAKKI

Adil yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve 1982 Anayasası'nda koruma altına alınan temel haklardandır. AİHS'nin "adil yargılanma hakkı" başlıklı altıncı maddesine göre; "herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir." 1982 Anayasası'nın "hak arama hürriyeti" başlıklı 36'ncı maddesine göre ise; "herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz."

Hakkının ihlal edildiğini düşünen bir kişinin yargılama sonucunda hakkına kavuşabilmesi, her şeyden önce adil bir yargılama sürecinin varlığını gerektirmektedir. Sürecin kendisinin adil olmadığı bir yargılama sonucunda davanın esasına ilişkin adil bir kararın verilebilmesi mümkün değildir. İşte adil yargılanma hakkı, yargılama sürecine ilişkin adaletin sağlanmasını amaçlamaktadır. Yani adil yargılanma hakkı, bir davada ulaşılan sonucun değil, sonuca ulaşmaya yönelik izlenen yargılama usulünün adil olması gerektiğini ifade etmektedir²¹. Adil yargılanma hakkı bakımından önemli olan "içerik olarak adil bir karar verilip verilmediği değil, adil bir karar verilebilmesi için gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığıdır."²²

Adil yargılanma hakkı bir takım alt haklardan meydana gelmektedir. Adil yargılanma hakkının kapsam ve içeriğinin belirlenmesinde, AİHM ve Anayasa Mahkemesi'nin bu hakka getirdiği yorumlar esas alınmaktadır. Adil yargılanma hakkının bazı alt hakları AİHS ve 1982 Anayasası'nda açıkça sayılmakla birlikte bazı alt haklar mahkemeler tarafından yorum yoluyla geliştirilerek maddenin korumasına

20 **YEŞİL, Ufuk:** Türk Yargı Sisteminde Görev ve Hüküm Uyuşmazlıklarının Çözüm Usulü, Uyuşmazlık Mahkemesi Yayınları, 2016 Ankara, s.294.

21 **TAŞDELEN:** a.g.m., s.988.

22 **İNCEOĞLU, Sibel:** Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, s.1.

dahil edilmiştir²³. Anayasa Mahkemesi; makul sürede yargılanma hakkı, silahların eşitliği ilkesi/ çelişmeli yargılanma ilkesi, gerekçeli karar hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, mahkemeye erişim hakkı, tanık dinletme sorgulama hakkı, savunma hakkı, kanuni hâkim ilkesi, hukuki belirlilik ilkesi gibi birtakım hak ve ilkeleri adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirmektedir. İşte yargı ayrılığı sisteminin uygulanması dolayısı ile meydana gelen hukuki sorunların, adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen bu hak ve ilkeleri ihlal etme potansiyeli vardır. Çalışmanın bu bölümünde, bu hukuki sorunların adil yargılanma hakkı üzerindeki etkileri, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bireysel başvuru kararları ışığında incelenecektir.

A. HUKUKİ GÜVENLİK VE BELİRLİLİK İLKESİ BAKIMINDAN

Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk devleti ilkesinin en önemli unsurlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Zira hukuk devleti kavramı, vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi ifade etmektedir²⁴. Vatandaşların devlete güven duyması, ancak hukuki güvenliğin sağlandığı bir düzende mümkün olabilir. Anayasa Mahkemesi hukuk devleti ile hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi arasındaki ilişkiyi incelediği bir kararında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleri, hukuk devletinin önkoşullarındandır. Hukuki güvenlik ilkesi, hukuk normlarının öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. Hukuki güvenlik ilkesi, Anayasa'nın tüm maddelerinde zımnen mevcut bir ilkedir. Belirlilik ilkesine göre ise, yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu birtakım güvenceler içermesi gereklidir. Belirlilik ilkesi, hukuksal güvenlikle bağlantılı olup; birey, belirli bir kesinlik içinde, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını, bunların idareye ne tür müdahale yetkisini doğurduğunu, kanundan öğrenebilme imkânına sahip olmalıdır. Birey, ancak bu durumda kendisine düşen yükümlülükleri öngörüp, davranışlarını düzenleyebilir.*”²⁵

Doktrinde hukuki güvenlik ilkesinin şartları şu şekilde ifade edilmektedir: 1-Devlet faaliyetleri, önceden öngörülebilir, tahmin edilebilir olmalıdır. 2-Devlet faaliyeti, önceden hukuk kurallarıyla düzenlenmelidir. 3-Hukuk düzeninde mümkün olduğunca hukuki istikrar sağlanmalıdır. 4-İdarenin tek yanlı işlem yapma üstünlüğüne karşı, güvence niteliğindeki kurullarla (bireylere katılma, dinleme ve savunma hakkı gibi haklar tanınarak) birey ile idare arasında denge sağlanmalıdır. 5-İdare, bireyin haklı beklentilerine uygun davranmalıdır. 6-Mevzuatta hukuka ve devlete olan güveni zedeleyici hususlardan kaçınılmalıdır. 7-Devlet kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirilebilmesi için hukuk güvenliğinin sağlandığı bir hukuk devleti yaratmalıdır²⁶.

23 TAŞDELEN: a.g.m., s.988.

24 ÖZBUDUN: a.g.e., s.125.

25 AYM: K.T: 04.01.2017, E.2017/24, K.2017/112.

26 AKYILMAZ, Bahtiyar; SEZGİNER, Murat; KAYA, Cemil: Türk İdare Hukuku, Savaş Yayınevi, Eylül 2018, s.97.

Yukarıda da ifade edildiği üzere hukuki güvenlik ilkesinin bir unsuru olan hukuki belirlilik ilkesinin sağlanabilmesi için yasal düzenlemelerin vatandaşlar yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması gerekmektedir. Yasal düzenlemelerin ne anlama geldiğine ilişkin uygulayıcılar ve özellikle de yargı organları tarafından sebep olunan bir belirsizlik hukuki güvenlik ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Yargı ayrılığı sisteminin benimsendiği ülkelerde, bir yasal düzenlemenin ne anlama geldiğine ilişkin yargı kolları arasında birtakım uyuşmazlıklar meydana gelebilmektedir. Yargı kolları arasında meydana gelen bu uyuşmazlıklar, yargı kollarının görev alanını düzenleyen yasal düzenlemelerin uygulanmasından kaynaklanabileceği gibi aynı konuya ilişkin yasal düzenlemelerin yargı kolları tarafından farklı yorumlanması şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir. Yargı kolları arasında meydana gelen bu uyuşmazlıkların hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesini ihlal edip etmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

1. Yargı Kolları Arasında Meydana Gelen Görev Uyuşmazlıkları

Hukuk sisteminin birden çok yargı kolundan oluşması, dava konusu her somut olayın hukuki niteliğinin tespit edilerek hangi yargı kolunun görev alanına girdiğinin tespit edilmesini gerektirmektedir. Hukuk sistemimizde, idari nitelikteki faaliyetlerden, yani “*idari işlem*”, “*idari eylem*” ve “*idari sözleşme*”lerden kaynaklanan uyuşmazlıkların idari yargı, idari nitelikte olmayan faaliyetlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların ise adli yargının görev alanına girdiği kabul edilmektedir²⁷. İlk bakışta yargı kollarının görev alanlarının açık bir şekilde belirlendiği, dolayısı ile bu konuda herhangi bir uyuşmazlığın yaşanmayacağı düşünülebilir. Ancak dava konusu somut olayın hukuki niteliğinin ne olduğunun ve davanın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğinin tespit edilmesi birçok durumda oldukça zordur. Bundan dolayı uygulamada, dava konusu uyuşmazlıkların hukuki niteliğinin tespitine ilişkin yargı kolları arasında her zaman birtakım uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir.

Hakkı ihlal edilen bir kişinin davasını hangi yargı kolunda açması gerektiğine ilişkin yargı organlarının uygulamasından kaynaklanan bir belirsizliğin yaşanması, hukuki güvenlik ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Bundan dolayı yargı kolları arasında yaşanan bu görev uyuşmazlıklarının, bireylerin davasını hangi yargı kolunda açacağı noktasında şüpheye düşürmeyecek kesinlikte çözülmesi gerekmektedir. Bu gereklilik, yargı ayrılığı sisteminin benimsenmiş olduğu ülkelerde, yargı kolları arasında meydana gelen bu görev uyuşmazlıklarını çözmekle görevli bir mahkemenin varlığını gerekli kılmaktadır. Ülkemizde adli ve idari yargı kolları arasında meydana gelen görev uyuşmazlıkları, bu iki yargı kolunun dışında yer alan Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından karara bağlanmaktadır.

1982 Anayasası'nın 158'inci maddesine göre; “*Uyuşmazlık Mahkemesi adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.*” 1982 Anayasası'nın bu hükmüne göre; yargı kolları arasında göreve ilişkin yaşanan uyuşmazlıkların hukuki güvenlik

---

27 Bu bağlamda idari yargı kolu ile adli yargı kolu arasında özel görev – genel görev ilişkisi olduğu ve adli yargının idari yargı kolu karşısında genel görevli yargı kolu olduğu ifade edilmelidir.

ilkesini ihlal etmemesine yönelik olarak Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kurulduğu, dolayısıyla Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından verilen kararlardan sonra görev konusuna ilişkin bir belirsizliğin kalmayacağı düşünülebilir. Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından yargı kollarının görev alanına yönelik olarak verilen kararların bu belirsizliği ortadan kaldırıp kaldırmadığını tespit edebilmek için, bu kararların hukuki niteliğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

1982 Anayasası'nın 158'inci maddesi, Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görev ve hüküm uyuşmazlıklarına ilişkin vermiş olduğu kararların **kesin olduğunu** ifade etmektedir. Anayasanın bu hükmüne göre yargı organları, Uyuşmazlık Mahkemesi'nin somut uyuşmazlığın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğine ilişkin kararlarına uymak zorundadır. Örneğin Uyuşmazlık Mahkemesi'nin idari yargının görev alanına girdiğine karar verdiği bir davanın adli yargı organları tarafından görülmesi ve karara bağlanması veya idari yargı organlarının bu davanın kendi görev alanlarına girmediğini iddia etmesi mümkün değildir. Dolayısı ile Uyuşmazlık Mahkemesi'nin göreve ilişkin vermiş olduğu bu kararın, o somut uyuşmazlık bakımından hukuki belirsizliği ortadan kaldırdığı ifade edilebilir. Ancak hukuki belirsizlik o somut uyuşmazlık bakımından her ne kadar ortadan kalksa da Uyuşmazlık Mahkemesi'nin bu kararı, somut olaya benzer başka uyuşmazlıklar için bir kesinlik oluşturmamaktadır. Yani yargı organları, Uyuşmazlık Mahkemesi'nin somut bir uyuşmazlığa ilişkin vermiş olduğu karara uymak zorunda iseler de Uyuşmazlık Mahkemesi'nin vermiş olduğu bu karar benzer konudaki bir başka somut uyuşmazlık bakımından bir bağlayıcılık taşımamaktadır²⁸. Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli yargı koluna ilişkin vermiş olduğu bu karar, **sadece o somut uyuşmazlık bakımından** bir bağlayıcılık ifade etmektedir. Bundan dolayı yargı organları, bir başka davada Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından aynı konuya ilişkin verilmiş bir görev kararı olsa bile, taraflarca bir görev itirazı yapılmadıkça veya kendilerini o davaya bakmaya görevsiz görmedikçe, önlerindeki davayı görmeye devam edebilmektedirler.

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli yargı koluna ilişkin vermiş olduğu kararların, benzer uyuşmazlıklar bakımından emsal teşkil edecek nitelikte olmaması, belli bir konuya ilişkin uyuşmazlıkların hangi yargı kolunun görev alanına girdiği noktasında bir belirsizliğe sebep olabilmektedir. Bu belirsizliğin etkili bir şekilde giderilememesi ise hukuki güvenlik ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi, konu ile alakalı bir bireysel başvuru kararında, Yargıtay ile Askeri Yargıtay arasındaki görev uyuşmazlığının hukuki belirlilik ilkesini ihlal ettiğine karar vermiştir. Bireysel başvuru konusu olayda başvuru, yargılanmakta olduğu davanın adli yargının görev alanına girdiğine ilişkin Uyuşmazlık Mahkemesi kararı olmasına rağmen Askeri Yargıtay'ın kendisini görevli gördüğü gerekçesi ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmektedir. Anayasa Mahkemesi; "(...) mahkemelerin görev ve yetki alanlarına ilişkin olarak içtihatlarla ortaya çıkan uyuşmazlıkların da belirsizliğe yol açmadan çözülmesi gerekir. Farklı uygulamaların yüksek mahkemeler nezdinde gelişmesi durumunda, toplumun yargıya güvenini azaltacak nitelikte bir hukuki belirsizliğin oluşmasına izin verilmemelidir. Böyle bir durumda, adli makamların - özen yükümlülükleri gereği - farklı uygulamaları ortadan kaldırmaya yönelik usule ilişkin güvenceleri devreye sokmaları beklenir. İlgili adli makamlar, adil yargılanma hakkının da

28 YEŞİL: a.g.e., s.321.

içeriğine dahil olan hukuki güvenlik ilkesini ihlal ederek hukuki belirsizliğin bizatihi kaynağı olmamalıdır” gerekçesi ile mahkemelerin görev alanlarının belirlenmesinde yüksek mahkemeler arasında içtihat farklılığının hukuki belirsizliğe sebep olduğuna ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir²⁹.

İncelemiş olduğumuz bu karara konu hak ihlalinin ortaya çıkmasının en önemli sebebi, Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından görevli yargı kolunun tespitine ilişkin verilen kararların aynı konuya ilişkin başka bir dava bakımından bağlayıcılığının olmamasıdır. Bundan dolayı askeri yargı organları, aynı konuya ilişkin Uyuşmazlık Mahkemesi kararı olmasına rağmen önlerindeki davaya bakmaya devam edebilmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarının emsal niteliği taşınamaması, bu kararların etkisini azaltmakta ve yargı kolları arasındaki görev sorununun kalıcı bir şekilde çözülmesini engellemektedir³⁰. Dolayısı ile yargı kolları arasında çıkan görev uyuşmazlıklarını gidermek amacıyla yönelik olarak getirilen bu çözümün tam anlamı ile etkili bir yol olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı doktrinde, yasal düzenlemelerde değişiklik yapılarak Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli yargı koluna ilişkin vermiş olduğu kararlarının bütün yargı mercilerini bağlaması gerektiği savunulmakta ve böyle bir değişikliğin Uyuşmazlık Mahkemesi'nin iş yükünü de azaltacağı ifade edilmektedir³¹.

Kanımızca da yasal düzenlemelerde bu şekilde bir değişiklik yapılarak Uyuşmazlık Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararların benzer olaylar için de bağlayıcı olmasının sağlanması, hem uyuşmazlık yargısının daha etkili yürütülebilmesi hem de bu konuya ilişkin uygulamadaki hukuki belirsizliği ortadan kaldırması bakımından son derece isabetli olacaktır. Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarının etkisi bu şekilde güçlendirilmediği sürece, vermiş olduğu kararların hukuki belirsizliği tam olarak ortadan kaldırmak için tek başına yeterli olmadığını ifade etmek gerekir.

2. Yargı Kolları Arasında Meydana Gelen İçtihat Farklılıkları

Yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan hukuki sorunların hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesi bakımından meydana getirdiği ikinci sorun, yargı kolları tarafından aynı yasal düzenlemelere ilişkin farklı içtihatlar geliştirmesi durumunda karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda incelediğimiz konudan farklı olarak bu durumda yargı kolları arasında görevli yargı koluna ilişkin bir belirsizlik söz konusu olmamakta fakat aynı yasal düzenlemelerin yargı kolları tarafından farklı yorumlanması neticesinde aynı konuya ilişkin farklı içtihatların ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Aynı konuya ilişkin yargı kolları arasında meydana gelen bu içtihat farklılığının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesini ihlal edip etmediğinin incelenmesi gerekmektedir.

29 AYM: B.No: 2015/889, K.T.: 17.11.2016.

30 Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli yargı koluna ilişkin vermiş olduğu kararların görev belirsizliğini tam anlamıyla ortadan kaldırmadığına örnek olarak 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nun 110'uncu maddesindeki düzenlemenin getiriliş amacı da gösterilebilir. “İşleteni ve sahibi devlet ve diğer kamu kuruluşları olan araçların sebebiyet verdiği zararlara ilişkin olanları dahil, bu kanundan doğan sorumluluk davaları, adli yargıda görülür” hükmünü düzenleyen bu maddenin gerekçesinde, konuya ilişkin Uyuşmazlık Mahkemesi kararları olmasına rağmen yargı kolları arasında var olan görevli yargı kolu belirsizliğini gidermek olduğu ifade edilmiştir.

31 YEŞİL: a.g.e., s.321-322.

Anayasa Mahkemesi'ne göre yargı organlarının içtihatlarındaki farklılığın adil yargılanma hakkı bağlamında değerlendirilebilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Yüksek Mahkemeye göre; “*Hukuk kurallarının ne şekilde yorumlanacağı veya birden fazla yorumunun mümkün olduğu durumlarda bu yorumlardan hangisinin benimseneceği derece mahkemelerinin yetkisinde olan bir husustur. Anayasa Mahkemesinin, bireysel başvuruda derece mahkemelerince benimsenen yorumlardan birine üstünlük tanınması veya derece mahkemelerinin yerine geçerek hukuk kurallarını yorumlaması bireysel başvurunun amacıyla bağdaşmaz.*”³² Anayasa Mahkemesi'nin bu kararına göre hukuk kurallarının nasıl yorumlanacağı hukuki güvenlik ilkesi bağlamında Anayasa Mahkemesi'nin görev alanına girmemektedir. Bir hukuk kuralının nasıl yorumlanması gerektiği veya bir hukuk kuralının birden çok yoruma müsait olduğu durumlarda bu yorumlardan hangisinin benimsenmesi gerektiğini tespit etme yetkisi ilk derece mahkemelerindedir.

Anayasa Mahkemesi'ne göre hukuk kurallarının farklı yorumlarının bir içtihat farklılığı meydana getirebilmesi için, dava konusu edilen uyuşmazlıkların “*özü itibarıyla aynı mahiyette olması*” gerekmektedir. Bundan dolayı uyuşmazlıkların içeriğinin ve niteliğinin örtüşmediği, esaslı noktalarda ayrıldığı durumlarda kararlar arasındaki farklılığın içtihat farklılığı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir³³.

Anayasa Mahkemesi içtihatlarına göre, içtihat farklılığı dolayısıyla hukuki belirlilik ilkesinin ihlal edilebilmesi ancak yukarıdaki şartların gerçekleşmesi durumunda mümkün olabilmektedir. Ancak Anayasa Mahkemesi, bu şartları taşıyan bireysel başvuruları incelerken ikili bir ayırım yapmakta ve içtihat farklılığının “*aynı yargı kolu içerisinde*” veya “*farklı yargı kolları arasında*” olmasına göre karar vermektedir.

Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi içtihadını incelemeye geçmeden önce AİHM'nin konu ile alakalı içtihadının incelenmesi yerinde olacaktır. AİHM de tıpkı Anayasa Mahkemesi gibi içtihat farklılıklarının hukuki güvenlik ilkesini ihlal edip etmediğini incelerken öncelikli olarak farklılığın aynı yargı kolu içinde mi yoksa farklı yargı kolları arasında mı meydana geldiğini tespit etmektedir. AİHM; birbirleri ile hiyerarşik ilişki içerisinde olmayan, farklı ve bağımsız mahkemeler arasında meydana gelen içtihat farklılıklarında, (aynı yargı kolu içinde yer alan mahkemeler arasında meydana gelen) içtihat farklılıklarına ilişkin benimsenen genel ilkelerin aynen uygulanamayacağını ifade etmiş ve farklı yargı kolları arasında meydana gelen içtihat farklılıklarında bir üst (dikey) gözden geçirme mekanizması kurulmasını talep etmenin adil yargılanma gerekliliklerinin ötesine geçeceğini belirtmiştir³⁴. AİHM'e göre yargı ayrılığı sisteminin benimsendiği bir ülkede, birbirleri karşısında bağımsız olan yargı kolları arasında içtihat farklılıkları meydana gelmesi, bu sistemin doğal bir sonucudur ve bağımsız yargı kollarının bulunduğu bir sistemden hukuki tutarlılığa ulaşmak zaman alabilecektir.

32 AYM: B.No: 2015/19816, K.T.: 08.11.2017, p.53.

33 AYM: B.No: 2015/19816, K.T.: 08.11.2017, p.54.

34 AİHM: B.No: 13279/05, K.T.: 20.10.2011. AİHM'nin bu kararı ve içtihat farklılıklarına ilişkin içtihadı ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz: YILMAZ, Yunus Emre: “İçtihat Farklılıklarının Temel Hak ve Özgürlükler Yönünden Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y.7, S.13, Haziran 2019, s.562 vd.

Konu ile alakalı Anayasa Mahkemesi içtihadının da AİHM içtihadı ile paralel olduğu ifade edilebilir. Yüksek Mahkeme konuya ilişkin görüşünü bedensel zararın tazmini talebiyle açılan bir davada tazminattan indirilecek unsurların belirlenmesine ilişkin kanun hükmünün uygulanmasında yargı kolları arasındaki içtihat farklılığının adil yargılanma hakkını ihlal ettiğine ilişkin bir başvuruda ifade etmiştir. Başvuruda; adli yargıda görülen aynı nitelikteki davalarda, 5434 sayılı Kanun'un ek 79'uncu maddesi kapsamında yapılan ek ödeme maddi tazminat hak edişinden düşülmemesine rağmen Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin (AYİM) tazminat hesabından düştüğü ve bu durumun aynı yasal düzenlemeye ilişkin içtihat farklılığına yol açtığı iddia edilmektedir. İchtihat farklılığından söz edilebilmesi için gerekli olan “*uyuşmazlıkların özü itibariyle aynı mahiyette olması*” ön koşulunun başvuruda sağlandığını ifade eden yüksek mahkeme, ilgili yasal düzenleme gereğince yapılan ek ödemelerin tazminattan mahsup edilip edilemeyeceğine ilişkin AYİM (ve Danıştay) ile Yargıtay yorumunun birbirine **taban tabana zıt** olduğunu belirtmiş ancak bu farklılığın yargı ayrılığı sisteminin doğal bir sonucu olduğunu ifade etmiş ve bu durumun hukuki güvenlik ilkesini ihlal etmediğine karar vermiştir. Yüksek Mahkemenin konu ile alakalı görüşü şu şekildedir: “*Her biri kendi yargı kolundaki çok sayıda mahkemenin yüksek mahkemesi konumundaki mahkemelerin aynı konuda farklı yorumlar getirmesi, yargı ayrılığını benimsemiş ve Yargıtay, Danıştay, AYİM gibi çeşitli yüksek mahkemelerden oluşan yargı sistemimizin kaçınılmaz bir özelliği olarak kabul edilmelidir. Böyle bir durumda adil yargılanma hakkının, devleti söz konusu mahkemeler arasında içtihat farklılıklarını ortadan kaldıracabilecek nitelikte bir mekanizmayı kurmakla yükümlü kılacak kadar bir güvenceyi sağladığından söz edilemez. Zira böyle bir yaklaşım, doğrudan Anayasa tarafından benimsenmiş yargı ayrılığı sisteminin özüne bir müdahale teşkil edeceğinden Anayasa ile çelişen bir duruma da sebebiyet verme riskini barındırmaktadır. Dolayısıyla farklı yargı alanlarındaki uyumsuzlukları çözmekle görevli her bir yüksek mahkeme kendi yargı kolunun görev alanındaki dava tiplerine göre özü itibariyle aynı nitelikteki uyumsuzluklarda farklı bir bakış açısıyla olaya yaklaşabilir ve hukuki gerekçelerini de göstererek farklı sonuçlara ulaşabilir. Yargı sisteminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan yargı kolları arasındaki farklı içtihatlar zaman içerisinde birbiriyle tutarlı hâle de gelebilir. Ancak bu tutarlılık zaman içinde sağlanamamış olsa dahi içtihat farklılığının açıkça keyfilik oluşturan bir durumdan kaynaklandığı saptanamadığı sürece bu durum makul kabul edilebilir ve adil yargılanma hakkının ihlaline yol açmaz.*”³⁵

Yukarıda yer verdiğimiz AİHM ve Anayasa Mahkemesi'nin kararlarından da anlaşılacağı üzere, aynı hukuk kuralına ilişkin farklı içtihatların ortaya çıkmasının hukuki güvenlik ilkesinin ihlal edip etmediği incelenirken ikili bir ayırım yapılmakta ve içtihat farklılığının farklı yargı kolları arasında meydana gelmesi durumunda, bunun yargı ayrılığı sisteminin doğal bir sonucu olduğu ifade edilerek hukuki güvenlik ilkesini ve adil yargılanma hakkını ihlal etmediği kabul edilmektedir. Ancak aynı hukuk kuralına ilişkin içtihat farklılığının aynı yargı kolu içerisinde yer alan mahkemeler arasında meydana gelmesi durumunda bu içtihat farklılığı hukuki güvenlik ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır³⁶.

35 AYİM: B.No: 2015/19816, K.T.: 08.11.2017 P.59.

36 AYİM: B.No: 2013/6932, K.T.: 06.01.2015, p.52-72; AYİM: B.No: 2014/ 13518, K.T.: 26.10.2017, p.56-70; Aksi yönde bir karar için bkz: AYİM: B.No: 2014/13916, K.T.: 12.01.2017, p.80-85.

AİHM ve Anayasa Mahkemesi'nin aynı hukuk kuralının yargı kolları tarafından farklı yorumlanması dolayısı ile meydana gelen içtihat farklılıklarının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkesini ihlal etmediğine ilişkin bu içtihatları kanımızca isabetlidir. Zira bu tür içtihat farklılıklarında, hüküm uyumsuzluğuna sebep olan içtihat farklılıklarından farklı olarak, hakkın gerçekleştirilmesini imkânsız kılan bir durum söz konusu değildir. Her ne kadar aynı konuya ilişkin yasal düzenlemelerin farklı yargı kolları tarafından aynı şekilde yorumlanmasının ilgililer açısından daha öngörülebilir bir durum yaratacağı ve ideal olanın bu olduğu ifade edilebilse de bunu gerçekleştirmeye yönelik bir mekanizmanın kabul edilmesi, yargı ayrılığı sisteminin ortadan kaldırılması sonucunu doğuracaktır. Yargı ayrılığı sisteminin benimsenmesi gerekip gerekmediği ise Anayasakoyucunun takdirinde olan bir konudur. Dolayısıyla Anayasakoyucunun yargı ayrılığı sistemini benimsediği bir düzende, yargı kolları arasında meydana gelen bu tür içtihat farklılıklarının makul ve kabul edilebilir olduğu ifade edilebilir.

B. MASUMİYET KARİNESİ BAKIMINDAN

Yargı ayrılığı sisteminden kaynaklanan hukuki sorunların adil yargılanma hakkına olan etkileri bağlamında üzerinde durulması gereken konulardan birisi de masumiyet karinesidir. Adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen masumiyet karinesi, hakkında suç isnadı bulunan bir kişinin adil bir yargılama sonunda suçlu olduğuna dair kesin hüküm tesis edilene kadar masum sayılması gerektiğini kabul etmekte ve hukuk devleti ilkesinin bir gereğini oluşturmaktadır³⁷. Bu bağlamda hem 1982 Anayasası'nın 38'inci hem de AİHS'nin 6'ncı maddesi, suçluluğu mahkeme kararı ile sabit oluncaya kadar kimsenin suçlu sayılmayacağını hüküm altına almıştır.

Yargı ayrılığı sistemi ile masumiyet karinesi arasındaki ilişki çoğunlukla disiplin yargılamasına konu olan bir faaliyetin aynı zamanda bir ceza soruşturmasına veya yargılamasına konu olması durumunda karşımıza çıkmaktadır. Bir kişiye, işlemiş olduğu bir faaliyet dolayısı ile hem idari disiplin cezası hem de ceza yargılaması sonucunda adli bir cezanın verilmesi mümkündür. Bu durum, yani bir kişinin aynı fiil dolayısı ile hem disiplin cezası hem de adli ceza alması, ceza hukukunda bir kişiye aynı fiil dolayısı ile birden fazla ceza verilemeyeceği anlamına gelen “*ne bis in idem*” ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaz³⁸. Nitekim 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 131'inci maddesine göre de “*memurun ceza kanununa göre mahkûm olması veya olmaması halleri, ayrıca disiplin cezasının uygulanmasına engel olmaz.*” Bu noktada şu sorunun cevaplanması gerekmektedir: Acaba ceza yargılamasında beraat eden veya ceza soruşturması sonucunda hakkında kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilen bir kişiye, aynı maddi olay dolayısı ile disiplin cezası verilmesi masumiyet karinesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurur mu?

Öncelikli olarak ifade etmek gerekir ki masumiyet karinesinin kural olarak, suç isnadının karara bağlandığı yargılamalar bakımından geçerli olduğu ve AİHS'nin 6'ncı maddesine göre “*medeni hak*

37 AYM: K.T.:26.12.2013, E.2013/133, K.2013/169.

38 OĞURLU, Yücel: “Ceza Muhakemesi Kararının Disiplin Cezalarına Etkisi ve Sorunu ‘Ne Bis in İdem’ Kuralı”, AÜHF, C.52, S.2, Y.2003, s.105.

ve yükümlülükleriyle ilgili uyumsuzluklar” çerçevesinde değerlendirilen idari davaların tek başına masumiyet karinesinin uygulama alanının dışında kaldığı kabul edilmektedir. Ancak idari davaya konu olan uyumsuzluğa ilişkin maddi olayın tespitinde, idari yargı merciinin aynı maddi olayı ele alan ceza mahkemesinin daha önce verdiği beraat kararına uygun hareket etmesi, masumiyet karinesinin bir gereği olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı, ceza davasını takip eden ve ceza yargılaması niteliğinde olmayan (hukuk, disiplin gibi) yargılamalarda da masumiyet karinesine özen gösterilmelidir³⁹. Dolayısıyla, idari dava niteliğinde olan bir disiplin yargılamasında, ceza mahkemeleri tarafından aynı konuya ilişkin bir kararın dikkate alınmaması, masumiyet karinesi kapsamında değerlendirilebilecektir.

Bir ceza davasında hangi durumlarda beraat kararı verilebileceği 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 223'üncü maddesinde sayılmıştır. Buna göre; **a**-Yüklenen fiilin kanunda suç olarak tanımlanmaması, **b**-Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması, **c** - Yüklenen suç açısından failin kast veya taksirinin bulunmaması, **d** - Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmesine rağmen, olayda bir hukuka uygunluk nedeninin bulunması, **e** - Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması hallerinde beraat kararı verilir. Kovuşturmaya yer olmadığı kararı ise kanunun 172'nci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; “*Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi veya kovuşturma olanağının bulunmaması hallerinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verir*”. Beraat veya kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilen bir kişi hakkında aynı maddi olay dolayısı ile disiplin cezası verilmesinin masumiyet karinesini ihlal edip etmediği, yukarıda zikredilen gerekçelerin her birine göre ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

Beraat veya kovuşturmaya yer olmadığı kararının gerekçesinin “*yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması*” olduğu durumda, bu kararın idari yargı organları tarafından dikkate alınması gerektiği noktasında bir tereddüt bulunmamaktadır. İdari yargı organları, bu gerekçe ile verilen kararları dikkate almakta ve bu durumda ilgili kişiye disiplin cezası da verilemeyeceğini kabul etmektedir⁴⁰.

İşlendiği iddia edilen eylemin ceza kanunlarında öngörülen suçun unsurlarını oluşturmadığı gerekçesi ile verilen beraat veya kovuşturmaya yer olmadığı kararlarının ise idari yargı organları üzerinde bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Zira bu durumda, isnat edilen faaliyetin işlenmediğine dair bir açıklama yer almamakta, işlendiği iddia edilen faaliyetin suç olmadığı ifade edilmektedir. Söz konusu faaliyet her ne kadar suç tanımına uymasa da disiplin cezası gerektiren bir faaliyet olabilir. Dolayısıyla bu gerekçe ile verilen beraat veya kovuşturmaya yer olmadığı kararlarına rağmen ilgiliye disiplin cezası verilmesi masumiyet karinesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaz⁴¹.

Konumuz bakımından önem arz eden husus; yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması hallerinde verilen beraat kararları ile kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak

39 AYM: B.No: 2013/1503, K.T.: 02.12.2015.

40 D10D: K.T.:27.10.1987, E.1987/2015, K.1987/1721.

41 AYM: B. No: 2012/574, K.T.: 06.02.2014, p.80-85.

delil elde edilememesi gerekçesi ile verilen kovuşturmayaya yer olmadığı kararının idari yargı organları tarafından dikkate alınması gerekip gerekmediğidir. Uygulamada “*delil yetersizliği*”⁴² kavramı ile de ifade edilen gerekçelerle verilen beraat veya kovuşturmayaya yer olmadığı kararlarının idari yargı organları tarafından dikkate alınması gerekip gerekmediği, masumiyet karinesi bakımından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin içtihadını incelemeye geçmeden önce, idari yargı organlarının konuya ilişkin kararlarını incelemek yerinde olacaktır. İdari yargı organları, yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması gerekçesi ile verilen kararların disiplin cezası verilmesine engel olmadığı yönünde karar vermektedir⁴³. İdari yargı organlarına göre ceza yargılaması, mutlak maddi gerçeğe ulaşmayı amaçlayan, bu gerçeklik üzerinden hareket ederek kendine özgü metot ve ilkeleri kullanmak suretiyle uyumsuzlukları çözüme kavuşturan bir yargı alanıdır. Bu sebeple, suçun işlenmediğinin sabit olduğundan bahisle verilen beraat kararları hariç olmak üzere, delil yetersizliği, şüpheden sanık yararlanır ilkesi veya suçun işlendiğinin sabit olmadığından bahisle verilen beraat kararları ya da savcılıkça verilen kovuşturma yapılmasına yer olmadığına ilişkin kararlar idare mahkemelerini doğrudan doğruya bağlamamaktadır. Görüldüğü gibi idari yargı organları, delil yetersizliği gerekçesi ile verilen beraat veya kovuşturmayaya yer olmadığı kararlarının idari yargı organları üzerinde doğrudan bir bağlayıcılığının olmadığını ve bu kararlara rağmen ilgili kişiye aynı maddi olay dolayısı ile disiplin cezası verilebileceğini kabul etmektedir.

Anayasa Mahkemesi ise bu konuda idari yargı organlarından farklı düşünmektedir. Anayasa Mahkemesi; suçu işlediğine kesin olarak kanaat getirilemediği gerekçesiyle sanık hakkında beraat kararı verilen durumlarda da kişi hakkında masumiyet karinesinin devam ettiğini ve delil yetersizliğine dayalı olsa bile kişi hakkında verilen beraat kararına aykırı olarak kişinin suçsuz olmadığı yönündeki değerlendirmelerden kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir⁴⁴. Anayasa Mahkemesi, masumiyet karinesinin sadece delil yetersizliği gerekçesiyle verilen beraat kararlarında değil ceza davasının zamanaşımı nedeniyle düşmesi halinde de devam ettiğine ve bu kararın idari yargı yerlerince ilgilinin suçsuz olmadığı şeklinde yorumlanmasının masumiyet karinesini ihlal ettiğine karar vermektedir⁴⁵.

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken noktalardan birisi de ceza mahkemesi tarafından “*hükmün açıklanmasının geri bırakılması*” kararı verilmesi durumunda idari yargı yerlerinin

42 Uygulamadaki bu durum doktrinde yazarlar tarafından eleştirilmektedir. Örneğin YENİSEY ve NUHOĞLU'nun konu ile alakalı düşünceleri şu şekildedir: “*Mahkûmiyet için gereken şartların başında, iddianın sabit olması gerekir. Bu şart gerçekleşmeyince sanık beraat eder. Bu halde verilen beraat kararının gerekçesi olarak, uygulamada 'isnadın sabit olmaması' yerine 'delillerin yetersizliğinden' bahsedilmesi, ceza muhakemesinde mahkûmiyetin gaye sayıldığı devirlerin kalıntısıdır.*” YENİSEY, Feridun; NUHOĞLU, Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin, Ankara 2018, s.755. Aynı doğrultuda bkz: ÜNVER, Yener; HAKERİ, Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet, Ankara 2013, s.247.

43 “*(...) delil yetersizliği nedeniyle verilen beraat kararı, disiplin cezası verilmesi konusunda mutlak anlamda bağlayıcı nitelikte değildir.*” **D10D:** K.T.:27.10.1987, E.1987/2015, K.1987/1721; **DİDDK:** K.T.: 20.06.2003, E.2003/67, K.2003/436; **D12D:** K.T.: 27.12.2013, E.2013/902, K.2013/12974; **D16D:** K.T.: 14.05.2015, E.2015/8150, K.2015/2711. Aksi yönde karar için bkz: **DİDDK:** K.T.: 05.02.2015, E.2013/4988, K.2015/242.

44 **AYM:** B.No: 2012/998, K.T.: 07.11.2013, p.61-64.

45 **AYM:** B.No: 2013/1503, K.T.: 02.12.2015, p.33-34; **AYM:** B.No: 2012/584, K.T.: 12.03.2015.

nasıl davranması gerektiğidir. İdari yargı organları tarafından kabul edilen içtihadı göre bir kişi hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının verilmiş olması, o kişi hakkında disiplin cezası verilmesine engel değildir⁴⁶. Hatta bu karar, ilgili kişinin disiplin cezası verilmesine konu faaliyeti gerçekleştirdiğine delil olarak kabul edilmektedir. Ancak Anayasa Mahkemesi, ilgili hakkında verilen hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının idari yargı organlarınca ilgilinin suçsuz olmadığı şeklinde yorumlanmasını masumiyet karinesinin ihlali olarak kabul etmektedir⁴⁷.

Bu kararlarından da anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi, suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olduğu gerekçesiyle verilenler dışındaki beraat kararlarının idari yargı organları üzerinde doğrudan bir bağlayıcılığı olmadığını kabul etmekte ancak delil yetersizliği sebebiyle verilen beraat kararlarında, zamanaşımı dolayısı ile düşen ceza davalarında ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının verildiği durumlarda, bu kararların “*ilgili kişinin suçsuz olduğu anlamına gelmediği*” şeklinde yorumlanmasının masumiyet karinesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurduğunu ifade etmektedir⁴⁸. Kanımızca Anayasa Mahkemesi’nin bu görüşü son derece isabetlidir. Bizce de isnat edilen faaliyetin sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması gerekçesinin, kişinin isnat edilen eylemi işlemiş olabileceği şeklinde yorumlanması ve bu gerekçeye dayanılarak kişiye disiplin cezası verilmesi masumiyet karinesi ile bağdaşmamaktadır. Bundan dolayı idari yargı organlarının “*bir kişiye disiplin cezası verilmemesi için, kişinin o eylemi gerçekleştirmediğinin sabit olması gerekir*” şeklinde ifade edilebilecek görüşünün “*bir kişiye disiplin cezası verilebilmesi için kişinin o eylemi gerçekleştirdiğinin sabit olması gerekir*” görüşüne dönüşmesi ve kişinin disiplin cezası gerektiren bir eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmediği şüphesinin olduğu durumlarda disiplin cezası verilmesinin mümkün olmadığının kabul edilmesi gerekmektedir. İdari yargı organlarının disiplin cezalarına ilişkin bu yaklaşımı, “*suçluluğun asıl, masumiyetin istisna*” olduğu bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bakış açısının bir hukuk devletinde kabul edilebilmesi mümkün değildir. Bir hukuk devletinde, ilgili kişinin disiplin cezası gerektiren bir faaliyeti işlemediğini değil, idarenin disiplin cezası gerektiren bir faaliyetin işlendiğini, şüpheye yer vermeyecek şekilde ispatlaması gerekir. Eğer bu faaliyetin işlendiği ispatlanamıyorsa, kişinin o faaliyeti işlemediğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı kanımızca, ceza mahkemeleri tarafından, “*yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması*” gerekçesiyle verilen beraat kararlarının da idari yargı organları açısından bağlayıcı olması gerekmektedir.

46 **D12D:** K.T.:28.11.2017, E.2017/908, K.2017/6060; **D12D:** K.T.: 13.06.2014, E.2012/7505, K.2014/5009; **D16D:** K.T.: 19.03.2015, E.2015/243, K.2015/859.

47 **AYM:** B.No: 2013/6974, K.T.: 14.04.2016, p.31-36.

48 “*Masumiyet karinesi kural olarak, hakkında bir suç isnadı bulunan ve henüz mahkûmiyet kararı verilmemiş kişileri kapsayan bir ilkedir. Suç isnadı mahkûmiyete dönüşen kişiler açısından ise, artık ‘hakkında suç isnadı olan kişi’ statüsünde olmadıkları için masumiyet karinesi iddiasının geçerli bir dayanağı kalmamaktadır. Ancak ceza davasının herhangi bir nedenle düştüğü, belirli bir süre sonra şarta bağlı olarak düşeceği veya sanık hakkında mahkûmiyet hükmü kurmaksızın davanın ertelendiği durumlarda kişi hakkında masumiyet karinesinin devam ettiğini kabul etmek gerekir. Çünkü bu durumlarda ortada henüz verilmiş bir mahkûmiyet hükmü bulunmamaktadır.*” **AYM:** B.No: 2012/665, K.T.: 13.06.2013, p.27.

C. MAHKEMEYE ERİŞİM HAKKI BAKIMINDAN

Adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen haklardan birisi olan mahkemeye erişim hakkı, kişilerin iddia ve savunmalarını bir yargı yerinde ileri sürebilmelerine imkân sağlamayı amaçlamaktadır. 1982 Anayasası'nın 36'ncı maddesine göre; *“herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.”*

Mahkemeye erişim hakkının konumuz bakımından önemi, idari yargı yerlerinde açılması gereken bir davanın yanlış yargı kolunda açılması durumunda karşımıza çıkmaktadır. Uygulamada bazı durumlarda davacılar idari yargı kolunun görev alanına giren bir uyuşmazlığı adli yargı yerlerinde açabilmektedir. Bu durumda meydana gelen hukuki sorunların mahkemeye erişim hakkını ihlal edip etmediğinin incelenmesi gerekmektedir.

İdari yargı kolunun görev alanına giren bir davanın farklı bir yargı kolunda açılması durumunda yapılması gerekenler 2577 sayılı Kanun'un 9'uncu maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; *“çözümlemesi Danıştayın, idare ve vergi mahkemelerinin görevlerine girdiği halde, adli yargı yerlerinde açılmış bulunan davaların görev noktasından reddi halinde, bu husustaki kararların kesinleşmesini izleyen günden itibaren otuz gün içinde görevli mahkemede dava açılabilir. Görevsiz yargı merciine başvurma tarihi, Danıştaya, idare ve vergi mahkemelerine başvurma tarihi olarak kabul edilir.”*

Düzenlemede konumuz bakımından önem arz eden husus, görevsiz yargı yeri tarafından verilen görevsizlik kararının kesinleştiği tarihten itibaren ilgilinin görevli idari yargı yerinde 30 gün içinde yeniden dava açması gerektiğidir. Yani yanlış yargı yerinde açılan dava, idari dava süresi içerisinde açılmış olsa bile, görevsizlik kararının kesinleştiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde görevli idari yargı yerinde usulüne uygun olarak yeni bir dava açılmadığı takdirde davanın süresinde açılmadığına karar verilmektedir.

Düzenleme, yargı kolunu değiştiren görevsizlik kararlarından sonra ilgilinin idari yargı yerinde usulüne uygun olarak yeni bir dava açması gerektiğini öngörse de uygulamada bazı adli yargı yerleri görevsizlik kararı verdikten sonra dava dosyasını re'sen veya ilgilinin talebi üzerine görevli gördükleri idari yargı yerlerine gönderme yanlılığına düşmekte; idari yargı yerleri de kendilerine bu şekilde gönderilen dava dosyaları hakkında, ortada usulüne uygun olarak açılmış bir idari dava bulunmadığı gerekçesi ile *“dosya esas kaydının kapatılarak dosyanın görevsiz yargı yerine gönderilmesine”* karar verebilmektedir. Yargı kolları arasında meydan gelen bu uyuşmazlık dolayısıyla ilgilinin hak kaybına uğraması söz konusu olabilmektedir. Zira iki yargı kolu arasında bu işlemler devam ederken idari yargıda yeni bir dava açmak için öngörülen 30 günlük süre dolmakta ve ilgilinin idari yargı yerinde yeni bir dava açma imkânı ortadan kalkmaktadır⁴⁹. Bu durumun mahkemeye erişim hakkını ihlal edip etmediğinin incelenmesi gerekmektedir.

Konuya ilişkin idari yargı yerleri tarafından verilen kararları incelemeye geçmeden önce AİHM'nin bakış açısını incelemek yararlı olacaktır. AİHM'nin konuya ilişkin içtihadını ortaya koyduğu

49 AYDIN, Bihter: “Türk İdari Yargı Düzeninde Mahkemeye Erişim Hakkı”, TAAD, Y.4, S.15, Ekim 2013, s.288.

Mesutoğlu/Türkiye kararına konu olan olayda davacıların adli yargıda açmış oldukları dava görevsizlik nedeniyle reddedilmiş, davacıların talebi üzerine de dava dosyası görevsizlik kararı veren mahkeme tarafından görevli idari yargı yerine gönderilmiştir. Bunun üzerine görevli idari yargı yeri ilk önce “*dilekçenin reddi*” kararı vererek davacının usulüne uygun bir dilekçe ile dava açmasına imkân tanımışsa da ilerleyen süreçte usul hatası olduğu gerekçesi ile davanın reddine ve dosyanın görevsizlik kararı veren adli yargı yerine gönderilmesine karar vermiş ve bu karar Danıştay tarafından onanmıştır. Bu karar üzerine ilgililer AİHM’e başvurmuştur. Öncelikli olarak mahkemeye erişim hakkının mutlak olmayıp dava koşulları açısından bazı sınırlamalara tabi olduğunu, mahkemeye erişim hakkının doğası gereği devlet tarafından bir düzenlemeyi gerektirdiğini ve sözleşmeli devletlerin de bu konuda belirli bir takdir yetkisine sahip olduğunu hatırlatan AİHM, mahkemelerin usul hukukuna ilişkin kuralları uygularken hem ilgilinin hakkaniyetine hanel getirecek kadar abartılı şekilcilikten hem de kanunla öngörülmüş olan usul kurallarının ortadan kalkmasına sebep olacak kadar aşırı bir esneklikten kaçınmaları gerektiğini ifade etmiş, başvuruların dava dosyasının görevsizlik kararı veren adli yargı yeri tarafından idare yargı yerine gönderilmesi ile 2577 sayılı Kanun’un 9’uncu maddesi ile öngörülen ayrıntı ve usullere sıkı sıkıya bağlı kalarak başvuruların idare mahkemesine başvurusu arasında alınacak sonuç açısından hiçbir fark bulunmadığını belirterek Türk idari yargı yerlerinin 9’uncu maddede öngörülen usul kuralını çok katı bir şekilde uyguladığı ve aşırı şekilci davrandığı gerekçesiyle başvurunun mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir⁵⁰. Buna göre, yanlış yargı kolunda açılan dava dosyasının görevsizlik kararı veren mahkeme tarafından gönderilmesi ile ilgilinin görevli idari yargı yerinde usulüne uygun olarak yeni bir dava açması arasında elde edilmeye çalışılan sonuç bakımından herhangi bir fark yoktur.

İdari yargı yerlerinin konuya ilişkin kararları incelendiğinde meseleyi ikili bir ayırım yaparak ele aldıkları görülmektedir. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, görevsiz yargı yeri tarafından gönderilen dava dosyasının ilgilinin talebi üzerine gönderilmesi durumunda “*dilekçenin reddi*” kararı verilerek ilgili kişiye idari yargı yerlerinde usulüne uygun olarak yeni bir idari dava açma imkânı tanınması gerektiğini ifade etmektedir. İlgilinin talebi üzerine görevsiz yargı yeri tarafından gönderilen dava dosyasına ilişkin uygulanan bu yöntemin yukarıda incelediğimiz AİHM kararı ile örtüştüğü ve ilgilinin mahkemeye erişim hakkını kolaylaştıran bir çözüm olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte kurul, dava dosyasının görevsiz yargı yeri tarafından ilgilinin talebi olmaksızın re’sen gönderilmesi durumunda dosyanın idare mahkemesinin esasına kaydedilerek incelenemeyeceğini ifade etmiştir⁵¹. İşte dava dosyasının görevsiz yargı yeri tarafından re’sen gönderilmesi üzerine idari yargı yerlerince bu yönde bir karar alınması, ilgilinin 30 gün içinde usulüne uygun olarak yeni bir idari dava açma imkanını elinden almaktadır. Dolayısı ile idari yargı yerlerinin, dava dosyasının görevsiz yargı yeri tarafından re’sen gönderilmesine ilişkin bu uygulaması, ilgilinin mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesi sonucunu doğurabilmektedir.

İdari yargı yerlerinin görevsiz yargı yerleri tarafından gönderilen dava dosyaları ile alakalı bu şekilde ikili bir ayırım yapması doktrinde eleştirilmiştir. COŞKUN, dava dosyasının görevsiz

50 AİHM: B.No: 36533/04, K.T.: 14.10.2008.

51 DİDDK: K.T.: 31.05.2007, E.2006/4713, K.2007/1302; DİDDK: K.T.:16.04.2009, E.2006/4580, K.2009/1090; D6D: K.T.: 27.09.2012, E.2012/4525, K.2012/4622; D15D: K.T.: 11.10.2011, E.2011/127, K.2011/2654.

yargı yeri tarafından re'sen gönderilmesi ile ilgilinin talebi üzerine gönderilmesi arasında bir fark bulunmadığını, dolayısı ile her iki durumda da idari yargı yerleri tarafından dilekçenin reddi kararı verilerek ilgiliye idari dava açma hakkı tanınması gerektiğini ifade etmektedir⁵². Konuya ilişkin asıl sağlıklı çözümün mevzuat değişikliği olduğunu ifade eden AYDIN ise yargı kolunu değiştiren görevsizlik kararı verilmesi halinde dava dosyalarının re'sen idari yargı merciine gönderilmesini öngören, böylece davacının idari yargı yerlerinde yeniden dava açmasını gerektirmeyen bir düzenleme yapılabileceğini belirtmektedir⁵³.

Kanımızca da dava dosyasının görevsiz yargı yeri tarafından re'sen veya ilgilinin talebi üzerine görevli idari yargı yerine gönderilmesi suretiyle meydana gelen usul hatasının davacıya yüklenmesinin mahkemeye erişim hakkı ile bağdaşması mümkün değildir. Zira dava dosyası görevsiz yargı yerinden ister re'sen isterse de talep üzerine gönderilmiş olsun, davacı her iki durumda da görevsizlik kararı veren yargı yerine güvenmektedir. Bir usul kuralının yargı yerlerince yanlış yorumlanması dolayısı ile meydana gelen hukuka aykırılığın sorumluluğunun ilgililere yüklenmesi, hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Benimsenen yargı sisteminin uygulanması dolayısı ile ortaya çıkan bu hukuki sorunun ilgiliyi en az mağdur edecek şekilde çözümlenmesi gerekliliği, adil yargılanma hakkının bir şartı olarak kabul edilmelidir.

Yanlış yargı kolunda dava açılması nedeniyle meydana gelebilecek mahkemeye erişim hakkı ihlallerini önlemeye yönelik olarak üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi de 1982 Anayasası'nın 40'inci maddesinde yer alan “devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır” hükmüdür. Anayasanın bu hükmüne uygun olarak Danıştay, başvuru yolu ve dava açma süresi gösterilmeksizin ilgisine tebliğ eden işlemlerin dava açma süresini başlatmayacağına karar vermektedir. Danıştay'a göre; “(...) Anayasa'nın 125'inci maddesinde, idari işlemlere karşı açılacak davalarda sürenin, yazılı bildirim tarihinde başlayacağı belirtilmişse de; 40. maddeye eklenen fıkrayla idari işlemlerde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerinin belirtilmesi zorunluluğu getirildiğinden, kişilere bildirilen idari işlemlerde başvuru süresi ve başvuru yerinin de gösterilmesi gerekmektedir. Dava açma süresini başlatacak olan Anayasa'nın amir hükmü gereğince başvuru mercii ve süresini de gösteren yazılı bildirimdir. Bunun dışındaki yazılı bildirimler, Anayasa'nın 40. maddesinin amir hükmüne uygun olmadığından, dava açma süresi işlemeye başlamaz.”⁵⁴

Danıştay'ın dava açma süresinin başlangıcına ilişkin bu içtihadının mahkemeye erişim hakkı bakımından oldukça önemli olduğunu ifade edilmesi gerekmektedir. Zira bu içtihada göre, dava açma süresini başlatacak olan bildirimde ilgilinin itiraz edebileceği makamların da gösterilmesi zorunlu olduğundan, ilgilinin mevzuat hükümlerini bilmemesinden kaynaklanan yanlış yargı kolunda dava açma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Başvuru yolunun ve dava açma süresinin gösterilmediği bildirimler de dava açma süresini başlatmayacağından, bu içtihadın ilgilinin yanlış

52 COŞKUN, Şenol: “Görevli Olmayan Yargı Yerine Başvurulması Halinde İdari Dava Açma Süresi Sorunu ve AİHM'nin Mesutoğlu/Türkiye Kararı”, TAAD, Y.4, S.14, Temmuz 2013, s.1117.

53 AYDIN: a.g.m., s.290.

54 D13D: K.T.: 09.02.2018, E.2015/50, K.2018/357.

yargı kolunda dava açmasından kaynaklanan ve mahkemeye erişim hakkının ihlal edilmesine yol açan hukuki sorunları ortadan kaldırdığı da ifade edilebilir.

D. KANUNİ HÂKİM İLKESİ BAKIMINDAN

Adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen ilkelerden birisi olan kanuni hâkim ilkesi; yargılamayı yapacak olan mahkemenin, yürürlükte bulunan kanunlar aracılığıyla görevi, yetkisi ve izleyeceği yargılama usulünün uyumsuzluğunun gerçekleşmesinden önce belirlenmesi anlamına gelmektedir⁵⁵. Kanuni hâkim ilkesine göre, bir uyumsuzluk ancak ve ancak, uyumsuzlıktan önceki tarihte yürürlüğe giren kanunda belirtilen mahkeme tarafından görülebilecektir. Uyuşmazlığın, gerçekleştiği tarihte öngörülen mahkemenin dışındaki bir mahkeme tarafından görülmesi kanuni hâkim ilkesinin ihlal edilmesine sebep olmaktadır.

Kanuni hâkim ilkesi anayasa tarafından da koruma altına alınmış bir ilkedir. 1982 Anayasası'nın "kanuni hâkim güvencesi" başlıklı 37'nci maddesine göre; "hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz."

Kanuni hâkim ilkesinin "kanunilik" ve "öncedenlik" olmak üzere iki temel unsuru vardır. Kanunilik unsuru, mahkemelerin görev ve yetkileri ile yargılama usullerinin ancak ve ancak yasama organı tarafından çıkarılacak bir kanunla belirlenebileceği anlamına gelmektedir. Öncedenlik unsuru ise sözü edilen bu belirlemenin uyumsuzluğunun gerçekleşmesinden önce yapılması gerektiğini ifade etmektedir⁵⁶. Bu iki unsurdan herhangi birisinin gerçekleşmemesi, kanuni hâkim ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Kanuni hâkim ilkesinin konumuz bakımından önemi, Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından görevli yargı koluna ilişkin verilen kararların bu ilkeyi ihlal edip etmediği hususunda karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada şu sorunun cevaplanması gerekmektedir: Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli olduğuna karar verdiği yargı kolunda davası görülmekte olan bir davacı; davasının aslında başka bir yargı kolunun görev alanına girdiğini, Uyuşmazlık Mahkemesi kararı ile davasını başka bir yargı organı önünde açmak zorunda bırakıldığını ve bu durumun kanuni hâkim ilkesini ihlal ettiğini iddia edebilir mi?

Anayasa Mahkemesi bu soruya olumsuz cevap vermektedir. Yüksek mahkeme, konu ile alakalı kendisine yapılan bir bireysel başvuruda, Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından görevli yargı koluna ilişkin verilen kararların kanuni hâkim ilkesini ihlal etmeyeceğine karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin gerekçesi şu şekildedir: "Başvurucu, Uyuşmazlık Mahkemesi kararıyla adli yargı yerine idari yargı yerinde dava açmak zorunda bırakılmasının kanuni hâkim güvencesi ilkesini ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Uyuşmazlık Mahkemesi, Anayasa ile kurulmuş Yüksek Mahkemeler arasında olup, taraflar arasındaki uyumsuzluğa hangi mahkeme tarafından bakılması gerektiğine karar verir. Uyuşmazlığın esasına dair karar vermez. Somut olayda Uyuşmazlık Mahkemesince, başvuru tarafından İdare aleyhine açılan davaya bakmaya idari yargı yerinin görevli olduğu gerekçesiyle,

55 TANRIVER, Süha: "Tabii Hâkim İlkesi ve Medeni Yargı", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ocak-Şubat 2013, S.104, s.12.

56 TANRIVER: a.g.m., s.13.

Ankara 17. Asliye Hukuk Mahkemesince verilen görev itirazının reddine dair kararın kaldırılmasına karar verilmiştir. Davanın esasını çözecek mahkeme, Uyuşmazlık Mahkemesi kararından veya ihtilafın doğmasından sonra kurulan bir mahkeme olmayıp, görev ve yetkileri daha önceden kanunla belirlenmiş bir mahkemedir. Bu durumun kanuni hâkim güvencesi açısından sorun oluşturmadığı açıktır.”⁵⁷

Anayasa Mahkemesi'nin bu gerekçesinde iki önemli husus dikkat çekmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne göre Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli yargı koluna ilişkin vermiş olduğu kararın kanuni hâkim ilkesini ihlal etmemesinin ilk nedeni, mahkemenin görev uyuşmazlıklarına ilişkin kararlarının esasa değil usule ilişkin olmasıdır. İkinci husus ise Uyuşmazlık Mahkemesi'nin görevli olduğunu tespit ettiği mahkeme, görev ve yetkileri önceden kanunla belirlenmiş bir mahkemedir. Bundan dolayı da Uyuşmazlık Mahkemesi'nin somut bir uyuşmazlıkta hangi yargı kolunun görevli olduğuna ilişkin vermiş olduğu karar, kanuni hâkim ilkesinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmamaktadır.

E. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI BAKIMINDAN

Adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen haklardan bir diğeri da makul sürede yargılanma hakkıdır. 1982 Anayasası'nın 141'inci maddesine göre; “*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir.*” Anayasa Mahkemesi'ne göre ise makul sürede yargılanma hakkının amacı; “ *tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması ile adaletin gerçekleştirildiği şekilde temini ve hukuka olan inancın muhafazası(dır).*”⁵⁸

Makul sürede yargılanma hakkının konumuz bakımından önemi, bir davanın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğinin tespit edilmesi sürecinde karşımıza çıkmaktadır. Görülmekte olan bir davada, davaya bakmakta olan mahkemenin görevli olup olmadığına ilişkin re'sen veya tarafların talebi üzerine bir uyuşmazlığın çıkması durumunda, bu uyuşmazlığın Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından ortadan kaldırılması, birçok aşamadan geçildikten sonra mümkün olabilmektedir. İşte görevli yargı kolunun tespitine ilişkin geçen bu sürenin, makul sürede yargılanma hakkını ihlal edip etmediğini tespit etmek gerekmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için görev uyuşmazlıklarının nasıl ortaya çıktığı ile alakalı kısa bir açıklama yapmak yararlı olacaktır. Görev uyuşmazlıkları, “*olumlu görev uyuşmazlığı*” ve “*olumsuz görev uyuşmazlığı*” olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Olumlu görev uyuşmazlığı hem adli hem de idari yargı organlarının, bir davanın kendi görev alanlarına girdiğini iddia etmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır. 2247 sayılı Kanun'un “*olumlu görev uyuşmazlığı çıkarma*” başlıklı 10'uncu maddesine göre; “*görev uyuşmazlığı çıkarma; adli ve idari bir yargı merciinde açılmış olan davada ileri sürülen görev itirazının reddi üzerine ilgili başsavcı veya Başkanunsözcüsü tarafından görev konusunun incelenmesinin Uyuşmazlık Mahkemesinden istenmesidir.*” Olumsuz görev uyuşmazlığı ise, adli ve idari yargı organlarının bir davanın kendi görev alanlarına girmediğini iddia etmeleri durumunda ortaya çıkmaktadır. 2247 sayılı Kanun'un “*olumsuz görev uyuşmazlığı*” başlıklı 14'üncü

57 AYM: B.No: 2013/1586, K.T.: 18.09.2013.

58 AYM: B.No: 2012/673, K.T.: 19.12.2013.

maddesine göre; “*olumsuz görev uyuşmazlığının bulunduğu ileri sürülebilmesi için adli ve idari yargı mercilerinin tarafları, konusu ve sebebi aynı olan davada kendilerini görevsiz görmeleri ve bu yolda verdikleri kararların kesin veya kesinleşmiş olması gerekir.*”

İlgili kanun hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, yargı kollarının görev alanlarına ilişkin bir uyuşmazlığın Uyuşmazlık Mahkemesi önüne gelebilmesi için birçok şartın gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu şartların gerçekleşebilmesi ise birtakım sürelerle bağlıdır. Özellikle olumsuz görev uyuşmazlığının gerçekleşmesi durumunda, tamamlanması gereken süreç çok daha uzun bir zamana yayılabilmektedir. Çünkü olumsuz görev uyuşmazlığının ortaya çıkabilmesi için öncelikli olarak dava açılan mahkemenin davanın kendi yargı kolunun görev alanına girmediğine ilişkin karar vermesi ve bu kararın kesinleşmesi gerekmektedir. Bu karara karşı kanun yoluna başvurulması durumunda, kararın kesinleşmesinin oldukça uzun bir sürece yayılacağını ifade etmek gerekir. Bu görevsizlik kararı kesinleştikten sonra davanın görevli olduğu belirtilen yargı kolunda açılması gerekmektedir. Olumsuz görev uyuşmazlığı ancak, görevli olduğu belirtilen yargı kolundaki mahkemenin, davanın görevsizlik kararı veren mahkemenin görev alanına girdiğine ilişkin karar vermesi ile gerçekleşmektedir. İşte olumsuz bir görev uyuşmazlığında, davanın Uyuşmazlık Mahkemesi önüne gelebilmesi ancak bu aşamaların tamamlanması ile mümkün olabilmektedir. Uyuşmazlık Mahkemesi'nin karar verebilmesi için geçmesi gereken süre de hesaba katıldığında, sadece davanın hangi yargı koluna girdiğinin tespit edilmesine ilişkin uyuşmazlığın, davanın esasına ilişkin uyuşmazlığın çözülmesinden daha uzun bir sürece yayılma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, makul sürede yargılanma hakkını ihlal edip etmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Konumuzla alakalı bir bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi, görevli yargı kolunun tespit edilmesi için geçirilen sürenin makul sürede yargılanma hakkını ihlal edip etmediği ile alakalı oldukça ilginç bir karar vermiştir. Başvuruya konu olayda yargılama süreci 13.06.2005 tarihinde başlamış ve 27.12.2012 tarihinde tamamlanmıştır. Bu sürecin yaklaşık üç yılı sadece görevli yargı kolunun tespit edilmesinde geçirilmiştir. Davanın hangi yargı kolunun görev alanına girdiği, Uyuşmazlık Mahkemesi'nin 05.05.2008 tarihinde verdiği kararla tespit edilebilmiştir. Başvurucu, davasının yedi yılı aşkın sürede sonuçlanması ve davada olumsuz görev uyuşmazlığı nedeniyle görevli yargı yerinin belirlenmesinin otuz sekiz ay sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin kararı şu şekildedir: “*Yargılama süreçleri incelendiğinde idare mahkemesi ve iş mahkemesinin davayı görev yönünden reddetmesi ve Uyuşmazlık Mahkemesinin olumsuz görev uyuşmazlığı konusunda karar vermesi neticesinde görevli yargı yerinin yaklaşık üç yılda belirlendiği, görevli yargı yeri belirlendikten sonra ilk derece mahkemesinin yaklaşık bir yılda davanın esası hakkında karar verdiği ve temyiz incelemesinin yaklaşık on dokuz ayda sonuçlandığı, karar düzeltme incelemesinin ise yaklaşık iki yılda neticlendiği anlaşılmaktadır. Görevli yargı yeri konusundaki uyuşmazlığın yaklaşık üç yılda, karar düzeltme isteminin ise yaklaşık iki yılda sonuçlanmasının yargılamanın uzaması üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Başvurunun değerlendirilmesi neticesinde, başvuruya konu telekom uzmanlığı kadrosuna atanma talebiyle açılan idari dava, **görevli yargı yerinin tespiti dışında** hukuki meselenin çözümündeki güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, taraf ve tanık sayısı gibi kriterler dikkate alındığında karmaşık olmaktan uzaktır. Yargılamanın makul sürede*

tamamlanamamasının başvuruçunun tutum ve davranışlarıyla veya usuli haklarını kullanırken özensiz davranmasıyla açıklanması ve ilişkilendirilmesi de mümkün olmayıp, yedi yıl altı ayın üzerindeki yargılama süresinin makul olmadığı sonucuna varılmıştır.”⁵⁹

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararında dikkat çeken husus; makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediği incelenirken, görevli yargı yerinin tespitine ilişkin yapılan inceleme için geçirilen sürenin yargılamanın geri kalan kısmı için geçirilen süreden ayrı tutulmasıdır. Bu noktada Anayasa Mahkemesi, görevli yargı yerinin tespit edilmesi için geçirilen sürenin makul sürede yargılanma hakkını ihlal edip etmediği hakkında doğrudan bir tespit yapmamış, sessiz kalmıştır. Kanımızca, yargılamanın geri kalan kısmı için geçirilen sürenin makul olduğu kabul edilse dahi sadece görevli yargı kolunun tespiti için geçirilen sürenin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesine yol açtığı kabul edilmesi gerekir. Zira bir davanın hangi yargı kolunun görev alanına girdiğine ilişkin bir uyumsuzluk, yargı kolları arasında meydana gelen ve davacının esas itibarıyla taraf olmadığı bir uyumsuzluktur. Kamu düzenine ilişkin olan bir usul kuralının uygulanması aşamasında ortaya çıkan bu uyumsuzluk dolayısı ile davacı hakkına geç kavuşmaktadır. İncelediğimiz bireysel başvuru kararına konu olan olay özelinde, görevli yargı kolunun tespitine yönelik geçirilen süre, neredeyse davanın esasını karara bağlamak için geçirilen süre kadardır. Kanımızca görevli yargı kolunun tespitine yönelik geçirilen sürenin, adil yargılanma hakkı bağlamında makul olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir.

IV. SONUÇ

Bir hukuk sisteminde idarenin yargısal denetimine yönelik olarak yargı ayrılığı sisteminin mi yoksa yargı birliği sisteminin mi tercih edilmesi gerektiği şüphesiz Anayasakoyucunun takdirinde olan bir meseledir ve hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından iki sistem arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte yargı ayrılığı sisteminin tercih edilmesi durumunda, yargı organı birbirleri karşısında bağımsız, aralarında hiyerarşik bir ilişki olmayan, yüksek mahkemeleri farklı yargı kollarından meydana gelmektedir. Yargı ayrılığı sisteminin yargı organında meydana getirdiği bu düalist yapı bazı hukuki sorunları da beraberinde getirmektedir. Usul hukukuna ilişkin bu sorunlar ise etkisini en çok, yine usul hukukuna ilişkin olan hakların korunması amacını taşıyan adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen hak ve ilkeler üzerinde göstermektedir. Bir hukuk devletinde, benimsenen yargı sistemi dolayısı ile meydana gelen bu hukuki sorunların yol açabileceği mağduriyetlerin adil yargılanma hakkını ihlal edecek boyutlara ulaşmaması gerekmektedir. Bu noktada öncelikli olarak, yargı organlarının usul hukukuna ilişkin bu kuralları, adil yargılanma hakkının edilmesini sonucunu doğuracak kadar katı yorumlamaması gerektiği ifade edilmelidir. İkinci olarak ifade edilmesi gereken husus ise yargı ayrılığı sistemine ilişkin usul kurallarının, kişiler bakımından hukuki belirlilik ve güvenlik ilkesinin ihlal edilmesine yol açacak şekilde uygulanmaması gerektiğidir. Hukuki bir belirsizliğe, hukuki belirsizliği ortadan kaldırmayı amaç edinen yargı organının sebep olması, kişilerin yargı organına olan güveninin sarsılması sonucunu doğuracaktır. Bu noktada, konu ile alakalı vermiş olduğu bireysel başvuru kararları ile Anayasa Mahkemesi'nin

59 AYM: B.No: 2013/1793, K.T.: 18.09.2014, p.75-76.

hak odaklı bir tutum içerisinde olduğu ifade edilmelidir. Anayasa Mahkemesi'nin, yargı organlarının yargı ayrılığı sistemine yükledikleri anlam dolayısı ile meydana gelen birçok mağduriyetin adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi sonucunu doğurduğuna karar verdiği gözlemlenmektedir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru bağlamında vermiş olduğu bu kararların etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için yargı organlarının da kararlarını bu doğrultuda verme gayreti içinde olmaları gerekmektedir. Bu noktada örneğin; Anayasa Mahkemesi'nin aksi yönde vermiş olduğu kararlara rağmen, ceza yargılaması sonucunda verilen kararların idari yargı yerleri tarafından masumiyet karinesini ihlal edecek şekilde uygulanmasının kabul edilemez olduğunun ifade edilmesi gerekir. İdari yargı yerlerinin, Anayasa Mahkemesi'nin hak odaklı tutumu ile bağdaşmayan bu uygulamasından vazgeçerek yeni bir içtihat geliştirmesi gerektiği ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKYILMAZ, Bahtiyar; SEZGİNER, Murat; KAYA, Cemil:** Türk İdare Hukuku, Savaş Yayınevi, Eylül 2018.
- AYDIN, Bihter:** “Türk İdari Yargı Düzeninde Mahkemeye Erişim Hakkı”, TAAD, Y.4, S.15, Ekim 2013.
- BAYKAN, Metin:** Anayasa Mahkemesi'ne Yapılan Bireysel Başvuruların Ön İncelemesi ve Kabul Edilebilirliği (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- COŞKUN, Şenol:** “Görevli Olmayan Yargı Yerine Başvurulması Halinde İdari Dava Açma Süresi Sorunu ve AİHM'nin Mesutoğlu/Türkiye Kararı”, TAAD, Y.4, S.14, Temmuz 2013.
- ÇELİKİYAY, Hakan Sabri:** “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarının ‘Başvuru Yollarının Tüketilmesi’ Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi”, İÜHFİM, C. LXXIII, S.1.
- DICEY, Albert V.:** “Hukuk Devleti: Doğası ve Genel Uygulamalar”, Hukuk Devleti Hukuki Bir İlke Siyasi Bir İdeal, Editörler: Ali Rıza Çoban, Bilal Canatan, Adnan Küçük, Adres Yayınları, 2008.
- GÜLAN, Aydın:** “Bireysel Başvuru Kararlarının Türk İdari Yargı Sistemine Etkisi”, Anayasa Yargısı, S.35, Y.2018.
- İNCEOĞLU, Sibel:** Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4.
- KAPLAN, Gürsel:** İdari Yargılama Hukuku, Ekin, Bursa 2017.
- KIRATLI, Metin:** Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, AÜSBF Yayını, Ankara 1966.
- OĞURLU, Yücel:** “Ceza Muhakemesi Kararının Disiplin Cezalarına Etkisi ve Sorunu ‘Ne Bis in İdem’ Kuralı”, AÜHFİM, C.52, S.2, Y.2003.
- ÖZBUDUN, Ergun:** Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- ŞİRİN, Tolga:** Türkiye’de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013.
- ŞİRİN, Tolga:** Bireysel Başvuru Usul Hukuku, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-7.
- TANRIVER, Süha:** “Tabii Hâkim İlkesi ve Medeni Yargı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Ocak-Şubat 2013, S.104.
- TAŞDELEN, Okan:** “Çelişkili Yargı Kararlarının Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, C.0, S.7, Y.2016.
- ÜNVER, Yener; HAKERİ, Hakan:** Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet, Ankara 2013.
- YENİSEY, Feridun; NUHOĞLU, Ayşe:** Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin, Ankara 2018.
- YEŞİL, Ufuk:** “Hüküm Uyuşmazlığına Başvuru Bireysel Başvuru Açısından Tüketilmesi Gereken Bir Yol mudur? (Anayasa Mahkemesi Kararı İncelemesi)”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.7, S.1, Y.2016.

YEŞİL, Ufuk: Türk Yargı Sisteminde Görev ve Hüküm Uyuşmazlıklarının Çözüm Usulü, Uyuşmazlık Mahkemesi Yayınları, 2016 Ankara.

YILMAZ, Yunus Emre: “İçtihat Farklılıklarının Temel Hak ve Özgürlükler Yönünden Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Y.7, S.13, Haziran 2019.